

ΕΠΤΑ ΜΥΘΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ¹

του Στέργιου Σκαπέρδα

Καθηγητή Οικονομικών

University of California, Irvine

Αρχική έκδοση στην Αγγλική, 28 Οκτωβρίου, 2011

Στις απόψεις που παρουσιάζονται στον ευρείας κυκλοφορίας ελληνικό Τύπο υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός λαθεμένων αντιλήψεων και μύθων σχετικά με τα αίτια και τις συνέπειες της κρίσης, καθώς και με τις πολιτικές τις διαθέσιμες για την καταπολέμησή της. Μερικές από τις αντιλήψεις αυτές αναπαράγονται συνειδητά από την κυβέρνηση και τον Τύπο παρ' ότι ξέρουν πως δεν είναι σωστές. Ενώ κάποιες άλλες είναι κατά τα φαινόμενα απόψεις που συμερίζονται τόσο κυβερνητικοί αξιωματούχοι όσο και η πλειοψηφία του Τύπου.

Πολλοί Έλληνες που δεν είναι οικονομολόγοι ή ειδικοί καταλαβαίνουν, συνειδητά ή ενστικτωδώς, ότι υπάρχει κάποιο σοβαρό πρόβλημα με την κυρίαρχη άποψη, αλλά δεν έχουν τις γνώσεις να επιχειρηματολογήσουν τεκμηριωμένα ενάντια σ' αυτές τις αντιλήψεις. Επιπλέον, πολλοί που έχουν τις γνώσεις και θα μπορούσαν να το κάνουν είτε αυτολογοκρίνονται είτε δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στον ευρείας κυκλοφορίας Τύπο.

Ένα μέρος αυτών των αντιλήψεων επικρατεί επίσης στον διεθνή Τύπο και αναπαράγεται από Ευρωπαίους πολιτικούς, τραπεζίτες και δημοσιογράφους. Νομίζω πως, κατά περίεργο τρόπο, υπάρχει λιγότερη συζήτηση και αμφισβήτηση αυτών των λαθεμένων αντιλήψεων μέσα στις χώρες της Ευρωζώνης παρά έξω από αυτές. Ίσως αυτό συμβαίνει επειδή αυτοί που παρατηρούν τα πράγματα απ' έξω διστάζουν λιγότερο να προβούν σε ανεξάρτητη αξιολόγηση των προβλημάτων της Ευρωζώνης και της Ελλάδας.

Θα αναλύσω τους εξής επτά μύθους;

- Μύθος 1^{ος}: Στάση πληρωμών ή «χρεοκοπία» θα ήταν καταστροφικές για την Ελλάδα.
- Μύθος 2^{ος}: Ο στόχος της τρόικας είναι να «σώσει» την Ελλάδα.
- Μύθος 3^{ος}: Η κύρια αιτία της κρίσης είναι η διαφθορά των Ελλήνων και του ελληνικού κράτους.
- Μύθος 4^{ος}: Αν η ελληνική κυβέρνηση ήταν ικανή, οι στόχοι του Μνημονίου δεν θα αποτύγχαναν.

¹ Ευχαριστώ θερμά τον Παναγιώτη Αλεξανδρίδη για την απόδοση του κειμένου στα Ελληνικά. Για συζητήσεις και σχόλια ευχαριστώ τους Jean-Paul Carvalho, Michelle Garfinkel, Γκίκα Χαρδούβελη, David Hewitt, Κώστα Λαπαβίτσα, Θωμά Μούτο, Gary Richardson, Νικόλα Σαμπάνη και Φάνη Τσουλούχα. Κανένας τους δεν είναι υπεύθυνος (και μερικοί διαφωνούν) με τις ιδέες και επιχειρηματολογίες του κειμένου.

- Μύθος 5^{ος}: Ακολουθώντας τις συνταγές της τρόικας η Ελλάδα θα επιστρέψει στον δρόμο της ευημερίας.
- Μύθος 6^{ος}: Η έξοδος από την Ευρωζώνη θα ήταν το χειρότερο δυνατό αποτέλεσμα.
- Μύθος 7^{ος}: Στις διαπραγματεύσεις της με την τρόικα η ελληνική κυβέρνηση έχει πολύ μικρή διαπραγματευτική ισχύ.

Θα επιχειρηματολογήσω διαδοχικά εναντίον κάθε μύθου και στο τέλος θα εκθέσω κάποια συμπερασματικά σχόλια.

Μύθος1ος: Στάση πληρωμών ή «χρεοκοπία» θα ήταν καταστροφικές για την Ελλάδα.

Απ' την αρχή της κρίσης αυτός ο μύθος είναι πιθανότατα ο πιο συχνά και συστηματικά επαναλαμβανόμενος από τον κ. Παπανδρέου και άλλους κυβερνητικούς αξιωματούχους. Τον Φεβρουάριο του 2010, όταν πρωτοεμφανίστηκαν τέτοιες διατυπώσεις, θα ήταν δύσκολο να φανταστούμε ότι κυβερνητικοί παράγοντες θα συνέχιζαν να υποστηρίζουν κάτι τέτοιο χωρίς αντίλογο για τόσον καιρό.

Ας σημειωθεί εξ αρχής πως η συμφωνία της 21^{ης} Ιουλίου περιλαμβάνει μια διάταξη την οποία ο Έλληνας Υπουργός Οικονομικών έχει ήδη αποκαλέσει «επιλεκτική χρεοκοπία» και με την οποία οι κάτοχοι κρατικών ομολόγων υποτίθεται θα δέχονταν ένα «κούρεμα» 21% μέσω της επιμήκυνσης των ομολόγων τους και χαμηλότερο επιτόκιο. Εξ ου και η κινδυνολογία περί στάσης πληρωμών και «χρεοκοπίας» δεν έχει νόημα αφού ο Υπουργός Οικονομικών έχει ήδη παραδεχθεί πως η κυβέρνησή του συμφώνησε να προχωρήσει σε κάτι τέτοιο. Η συμφωνία της 26^{ης} Οκτωβρίου επιβάλλει ένα μεγαλύτερο κούρεμα 50%, αν και αυτά τα νούμερα δεν αποτελούν σοβαρή ένδειξη της πραγματικής μείωσης του χρέους².

² Ένα κούρεμα 50% δεν θα έφερνε σημαντική μείωση του ελληνικού δημόσιου χρέους. Υπάρχουν δύο ζητήματα με τη (υπερβολική φιλολογία περί κουρεμάτων. Πρώτον, δεν ισχύουν για χρέη προς την τρόικα ή για ομόλογα που έχει στην κατοχή της η ΕΚΤ και ίσως κάποιοι άλλοι δημόσιοι φορείς. Έτσι, ένα κούρεμα 50% αυτού του μέρους του χρέους θα εφαρμοζόταν σε ένα τμήμα του συνολικού χρέους. Δεύτερον, ένα κούρεμα 50% του εναπομείναντος χρέους δεν σημαίνει 50% μείωση του αρχικού κεφαλαίου [αρχικού ποσού του δανείου] (αν και θα έπρεπε να ήταν έτσι αν επρόκειτο για μια καθαρή μείωση της λογιστικής αξίας του χρέους [write-down]). Αντί γι' αυτό, έχουμε να κάνουμε με ένα συνδυασμό επιμήκυνσης των ομολόγων (π.χ., διπλασιασμό από τα 15 στα 30 χρόνια) μέσω έκδοσης νέων ομολόγων με χαμηλότερο επιτόκιο και μια ίσως μικρή μείωση του αρχικού κεφαλαίου. Οπότε, το «εκτιμώμενο» κούρεμα εξαρτάται από το προεξοφλητικό επιτόκιο και όσο ψηλότερο είναι αυτό, τόσο πιο μικροσκοπική είναι η Παρούσα Αξία των πληρωμών που τα ομόλογα θα φέρουν στο μέλλον και ως εκ τούτου τόσο μεγαλύτερο το εννοούμενο ή εκτιμώμενο «κούρεμα» σήμερα. Στη συμφωνία της 21ης Ιουλίου, για παράδειγμα, χρησιμοποιήθηκε προεξοφλητικό επιτόκιο 9% για να φτάσουν στο υποτιθέμενο κούρεμα του 21%, ενώ ένα πιο συνηθισμένο προεξοφλητικό επιτόκιο (σαν αυτά που ισχύουν στην αγορά) θα έβγαζε κατω του 10% του χρέους προς ιδιώτες. Άρα, δεν μπορούμε να υπολογίσουμε ακριβώς την πραγματική μείωση του χρέους αν δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποιο μέρος του χρέους εξαιρείται από τις διαπραγματεύσεις, τους ακριβείς όρους με τους οποίους τα παλαιά ομόλογα ανταλλάσσονται με νέα και το προεξοφλητικό επιτόκιο που χρησιμοποιείται στους υπολογισμούς.

Η σύγχυση αυτή μπορεί να οφείλεται και στη χρήση του όρου «χρεοκοπία», η οποία έχει άσχημες συμπαροδηλώσεις στα ελληνικά, ιδιαίτερα όσον αφορά την ατομική χρεοκοπία. Φέρνει στον νου εικόνες απόλυτης φτώχειας, ίσως ακόμη και μισθωτής δουλείας (indentured servitude). Για τον σύγχρονο καπιταλισμό, όμως, η χρεοκοπία και η στάση πληρωμών μαζί με την περιορισμένη ευθύνη είναι σημαντικά χαρακτηριστικά³. Με την περιορισμένη ευθύνη για τον δανειολήπτη, είναι ευθύνη και του δανειστή – όχι μόνο του δανειολήπτη – να αποπληρωθούν τα δάνεια. Αυτό, κατ' αρχήν, εξασφαλίζει πως δεν θα συναφθούν υπερβολικά πολλά «κακά» δάνεια και η οικονομική κρίση που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ δείχνει τι συμβαίνει όταν οι δανειστές δεν δείχνουν τη δέουσα υπευθυνότητα. Έτσι, στάση πληρωμών και χρεοκοπία είναι για άτομα και επιχειρήσεις κρίσιμα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του σύγχρονου καπιταλισμού. Αν ο δανειστής δεν είναι προσεκτικός στην επιλογή των δανειοληπτών του, είναι οικονομικά ορθό αλλά και δίκαιο να ζημωθεί.

Αλλά υπάρχουν τρεις τουλάχιστον διαφορές ανάμεσα σε στάση πληρωμών και χρεοκοπία, από τη μια, ατόμων ή εταιρειών και, από την άλλη, κυρίαρχων κρατών. Πρώτον, τα κράτη δεν χρεοκοπούν κυριολεκτικά, με την έννοια ότι δεν υπάρχει ανώτερη υπερεθνική τελική αρχή και δικαστήριο που θα αποφασίσει και θα επιβάλλει το πώς τα περιουσιακά στοιχεία της χώρας θα κατανεμηθούν ανάμεσα στους διάφορους πιστωτές και τι θα παραμείνει στην κυριότητα της χώρας. Αντί γι' αυτό, ομόλογα και δάνεια εκδίδονται σύμφωνα με τη νομοθεσία συγκεκριμένων χωρών αλλά με την τελική εφαρμογή να είναι δύσκολη επειδή τα κράτη είναι κυρίαρχες οντότητες. Όπως είναι αναμενόμενο όμως όταν εμπλέκονται μεγάλα συμφέροντα, πόζα, διαπραγματεύσεις, ακόμη και διπλωματία κανονιοφόρων μπορούν να παίξουν τον ρόλο τους σχετικά με τι γίνεται σε περίπτωση στάσης πληρωμών. Νομικά, το μεγαλύτερο ποσοστό του ελληνικού χρέους που συνάφθηκε πριν το 2010 διέπεται από τους ελληνικούς νόμους. Στην περίπτωση στάσης πληρωμών αυτού του χρέους, τα ελληνικά δικαστήρια έχουν την τελική δικαιοδοσία. Το χρέος προς την τρικόκα ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ έχει συναφθεί σύμφωνα με τους αγγλικούς νόμους και στάση πληρωμής αυτού του χρέους θα ήταν σημαντικά δυσκολότερη εκείνου που συνάφθηκε με βάση τους ελληνικούς νόμους. Αν επικυρωθεί η συμφωνία της 21^{ης} Ιουλίου ή της 26^{ης} Οκτωβρίου, οι κάτοχοι ομολόγων θα πάρουν ομόλογα που θα διέπονται από τους αγγλικούς και όχι τους ελληνικούς νόμους, κάτι που θα καταστήσει περαιτέρω «κουρέματα» δυσκολότερα.

Η δεύτερη σημαντική διαφορά του κρατικού χρέους από άλλα χρέη είναι πως συνάπτεται και ελέγχεται από κυβερνητικούς αξιωματούχους εκ μέρους της χώρας και του λαού της. Μπορεί, όμως, να υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα συμφέροντα των κυβερνητικών αξιωματούχων και στα συμφέροντα της χώρας και του λαού της. Μια ακραία περίπτωση τέτοιας διαφοράς συμφερόντων ήταν αυτή του πρώην προέδρου του Ζάϊρ, Μομπούτου, όπου τα διεθνή δάνεια εκτρέπονταν κυρίως προς ιδιωτικούς τραπεζικούς λογαριασμούς, με

³ Αν, όπως τον παλιό καιρό, ο δανειστής μπορούσε να διεκδικήσει όλα τα περιουσιακά στοιχεία ενός δανειολήπτη ή ακόμη και να τον καταστήσει δουλοπάροικο του ώστε να εξασφαλίσει πλήρη αποπληρωμή, τότε ο δανειστής δεν θα είχε κίνητρο να παρέχει δάνεια με υψηλές πιθανότητες αποπληρωμής και θα χρησιμοποιούσε τον δανεισμό κυρίως ως μια μορφή απόκτησης των περιουσιακών στοιχείων του δανειολήπτη, συμπεριλαμβανομένης πιθανόν και της εργασίας του.

τη χώρα να μη βλέπει οφέλη και να επιβαρύνεται με την αποπληρωμή των δανείων. Αλλά ακόμη και κατ' όνομα τουλάχιστον εκλεγμένοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι μπορούν να αναμειχθούν σε δάνεια που είναι παράνομα ή ειδική και έτσι να υπάρχει νομική ή ηθική βάση για ακύρωση τέτοιων δανείων. Δεδομένων των πολυάριθμων σκανδάλων που συντάραξαν και τα δύο κόμματα που εναλλάσσονται στην κυβέρνηση, πρέπει να εξεταστούν προσεκτικά όλα τα χρέη της Ελλάδας που είχαν συναφθεί τα προηγούμενα χρόνια για το αν είναι ίσως παράνομα και ειδική. Για παράδειγμα, οι συμβάσεις με τις τράπεζες επενδύσεων που εγγυήθηκαν τις εκδόσεις ομολόγων και τα αρχεία όπου καταγράφηκε η εφαρμογή τους πρέπει να ανοιχτούν ως ζήτημα στοιχειώδους διαφάνειας και δημοκρατικής ευθύνης.

Η τρίτη διαφορά είναι ότι ένα κρατικό χρέος σπάνια, αν ποτέ, χρειάζεται ρητές εγγυήσεις. (Βέβαια, μια πρόσφατη εξαίρεση είναι η απαίτηση της Φινλανδίας για εγγυήσεις από την Ελλάδα προκειμένου να συμμετάσχει στον μηχανισμό σταθερότητας EFSF.) Παρά τη συνηθισμένη απουσία εγγυήσεων, πάντως, ιστορικά έχει αποδειχτεί δύσκολη η πλήρης απαλλαγή από ένα εξωτερικό δημόσιο χρέος.

Δεδομένων λοιπόν ότι μια στάση πληρωμών είναι υπόθεση ρουτίνας σε περιπτώσεις ατομικού ή εταιρικού χρέους και το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού χρέους διέπεται από τους ελληνικούς νόμους, συνολικά δεν θα έπρεπε μια στάση πληρωμών να είναι τόσο δύσκολη. Γιατί τότε να μην την πραγματοποιήσει ένα κράτος αμέσως;

Ένας λόγος ίσως είναι πως η χώρα δεν θα μπορούσε να έχει πρόσβαση στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου ξανά. Η Ελλάδα όμως έτσι κι αλλιώς δεν έχει τώρα πρόσβαση στις διεθνείς αγορές και θα συνεχίσει να μην έχει αν ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο, ακριβώς λόγω του υψηλού επιπέδου του χρέους της και την υπονοούμενη υψηλή πιθανότητα στάσης πληρωμών. Αντίθετα, ένα γενναιόδωρο κούρεμα θα έκανε το εναπομείναν χρέος βιώσιμο και τότε οι διεθνείς πιστωτές θα ήταν πιο πιθανό να δανείσουν στη χώρα, όπως ακριβώς έχουν κάνει με άλλες χώρες που κήρυξαν στάση πληρωμών όπως η Ρωσία και η Ισλανδία. Το πόσο γρήγορα θα μπορούσε η Ελλάδα να επιστρέψει στις διεθνείς αγορές ομολόγων θα εξαρτιόταν από το μέγεθος του κουρέματος (όσο μεγαλύτερο το κούρεμα, τόσο πιο βιώσιμο γίνεται το χρέος) αλλά και από το πόσο θα διαρκούσαν τυχόν νομικές περιπλοκές. Νομικά ζητήματα που εκκρεμούν για μακρό χρονικό διάστημα κάνουν την επιστροφή πιο δύσκολη.

Επιπλέον, υπάρχουν τρόποι διεθνούς δανεισμού εκτός των αγορών ομολόγων, από άλλα κράτη ή από μεμονωμένους οικονομικούς οργανισμούς. Η Κύπρος, για παράδειγμα, πρόσφατα κανόνισε να πάρει ένα ευμέγεθες διεθνές δάνειο από τη Ρωσία. Και τέλος, ως μην ξεχνάμε πως πριν εισέλθει η Ελλάδα στην Ευρωζώνη, δανειζόταν πολύ λίγο από το εξωτερικό παρ' όλο που η σχέση χρέους προς ΑΕΠ ήταν υψηλή, και αυτή η σχέση διατηρούταν ακριβώς επειδή έμενε στο εσωτερικό και στο δικό της νόμισμα.

Αν η Ελλάδα είχε κηρύξει στάση πληρωμών στις αρχές του 2010, το ελληνικό χρέος θα μπορούσε να είχε γίνει βιώσιμο μακροπρόθεσμα με μια λογιστική μείωση (write-down) που θα είχε επιβληθεί στους κατόχους ομολόγων σημαντικά κάτω από 50% του συνολικού χρέους. Η χώρα θα είχε χρειαστεί να καταφύγει σε εσωτερικό δανεισμό, ίσως να εκδώσει

έντυπες αναγνωρίσεις χρέους (IOUs) και να επιβάλει μερικές μετριοπαθείς περικοπές. Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας πολιτικής θα ήταν μια ήπια ύφεση.

Αντίθετα η τρόικα παρείχε δάνεια στην Ελλάδα για να καλύψει το έλλειμμα του προϋπολογισμού χωρίς στάση πληρωμών, με αντάλλαγμα όλο και μεγαλύτερες δρακόντειες περικοπές στον προϋπολογισμό, αυξήσεις φόρων και θεσμικές αλλαγές αμφίβολης αξίας. Οι κάτοχοι ομολόγων συνέχισαν – και συνεχίζουν ως σήμερα – να πληρώνονται κανονικότερα τους τόκους και το ληξιπρόθεσμο κεφάλαιο.

Το αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν μια ραγδαία επιδείνωση της οικονομίας. Από τη στιγμή που το χρέος συνεχίζει να αυξάνεται και η χώρα συνεχίζει να γίνεται φτωχότερη με γρήγορο ρυθμό, το χρέος γίνεται όλο και λιγότερο βιώσιμο. Η σχέση χρέους-ΑΕΠ πήγε από το 115% στο 160% σε λιγότερο από δύο χρόνια. Όπως έγραφαν οι Financial Times στις 22 Οκτωβρίου 2011, υπάρχει μια εξαιρετικά ζοφερή εμπιστευτική ανάλυση της τρόικας για τη βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους, με το βασικό σενάριο να προβλέπει σχέσεις πάνω από 130% το 2030. Αλλά, όπως και με άλλα προηγούμενα βασικά σενάρια, οι υποθέσεις περιλαμβάνουν αισιόδοξα επίπεδα εσόδων από ιδιωτικοποιήσεις. Με χαμηλότερα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις, οι σχέσεις χρέους-ΑΕΠ εξακολουθούν να προβλέπονται πάνω από 150% το 2030.

Παρά τις εξαιρετικά ζοφερές προβλέψεις για το χρέος και τα οικονομικά μεγέθη, έλληνες κυβερνητικοί αξιωματούχοι συνεχώς επιχειρηματολογούν ενάντια στη «χρεοκοπία» και τη στάση πληρωμών και συγκατατέθηκαν σε μια «επιλεκτική» μόνο αφού αυτή προσφέρθηκε από τους ευρωπαίους συναδέλφους τους. Επιπλέον, είχαν πρόσφατα διαφωνήσει για μεγαλύτερα κουρέματα που προτάθηκαν από ευρωπαίους αξιωματούχους και υιοθετήθηκαν από τη Σύνοδο Κορυφής της 26^{ης} Οκτωβρίου.

Η ατομία στην υπεράσπιση των ελληνικών συμφερόντων απέναντι στην τρόικα και τους βορειοευρωπαίους πολιτικούς είναι κοινός παρονομαστής στις αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης στην κρίση. Μια «χρεοκοπία» δεν θα ήταν καταστροφική τη στιγμή που το υπάρχον χρέος είναι μη βιώσιμο. Και αυτό λέγεται από όλους τους αμερόληπτους σχολιαστές. Ακόμη και από πολλά άμεσα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένου του Γερμανού Υπουργού Οικονομικών. Το ερώτημα δεν είναι πλέον αν η Ελλάδα θα κηρύξει στάση πληρωμών, αλλά μάλλον σε ποιο μέγεθος του χρέους θα γίνει αυτή και αν θα είναι «εθελοντική», με τη συναίνεση της μεγάλης πλειοψηφίας των κατόχων ομολόγων, ή θα είναι μονομερής και θα αφορά μια μειοψηφία.

Μύθος 2^{ος}: Ο στόχος της τρόικας είναι να σώσει την Ελλάδα.

Αυτός ο μύθος προέρχεται από το εξωτερικό και έχει εσωτερικοποιηθεί πλήρως από την ελληνική κυβέρνηση και, μέχρι πρόσφατα, από σχεδόν όλα τα μεγάλα ελληνικά ΜΜΕ. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, όλοι οι Έλληνες είναι ακόλαστοι «αμαρτωλοί» και η τρόικα ο ευεργέτης δικτάτορας που όχι μόνο τους σώζει υλικά αλλά επίσης τους αναγκάζει να μετασηματίσουν τους θεσμούς τους με τρόπο που θα τους φέρει μακροχρόνια ευημερία.

Ας ξαναδούμε πρώτα-πρώτα ποιος έχει κερδίσει και ποιος έχει χάσει από τη «διάσωση» μέχρι τώρα. Εδώ, τα δύο κύρια άμεσα εμπλεκόμενα μέρη είναι από τη μια μεριά η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων και από την άλλη οι δανειστές της χώρας. Ξεκάθαρα, μέχρι τώρα η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων έχει πληρώσει και με το παραπάνω ενώ οι προϋπάρχοντες κάτοχοι ελληνικών ομολόγων συνεχίζουν να παίρνουν πίσω στο ακέραιο τους τόκους τους και το όποιο κεφάλαιο καθίσταται ληξιπρόθεσμο, παρ' όλο που στην αγορά η αξία των μη ληξιπρόθεσμων ομολόγων έχει καταποντιστεί⁴.

Εναλλακτικές λύσεις στη «διάσωση» της τρόικας

Οι υπερασπιστές των επιλογών της κυβέρνησης λένε ομόφωνα πως η μόνη εναλλακτική λύση θα ήταν η «χρεοκοπία», η οποία βέβαια, σύμφωνα με τον (1^ο) μύθο που αναπαράγουν, θα ήταν καταστροφική. Ας σκεφτούμε λοιπόν την εναλλακτική λύση της «χρεοκοπίας» στις αρχές του 2010. Η σχέση χρέους-ΑΕΠ ήταν κοντά στο 115% τότε. Αν η χώρα είχε εφαρμόσει το κούρεμα που συμφωνήθηκε στις 21 Ιουλίου (21%, αλλά πραγματικό), η σχέση χρέους-ΑΕΠ θα είχε κατέβει λίγο πάνω από το 90%, ποσοστό που θα έκανε το χρέος οριακά βιώσιμο. Πιθανόν να είχε απαιτηθεί ένα μεγαλύτερο κούρεμα για να γίνει το χρέος μακροπρόθεσμα βιώσιμο, αλλά σίγουρα αυτό θα ήταν κάτω από τα επίπεδα που σχεδιάζουν τώρα οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι.

Οι υπερασπιστές των επιλογών της κυβέρνησης θα απαντούσαν τότε πως, μετά από μια στάση πληρωμών στις αρχές του 2010, η Ελλάδα 1) θα είχε αποκλειστεί από τις διεθνείς αγορές ομολόγων και 2) επειδή δεν είχε πρωταρχικό πλεόνασμα στον προϋπολογισμό (πλεόνασμα χωρίς τους τόκους των δανείων), η κυβέρνηση δεν θα είχε μπορέσει να πληρώσει μισθούς, συντάξεις και τις υπόλοιπες υποχρεώσεις της.

Ενώ είναι σωστό ότι βραχυπρόθεσμα οι διεθνείς αγορές ομολόγων δεν θα είχαν δανείσει αμέσως στην Ελλάδα, όσο μεγαλύτερο το κούρεμα τόσο ευκολότερα και γρηγορότερα θα είχε επιστρέψει η Ελλάδα στις αγορές. Αλλά αυτό δεν θα είχε χρειαστεί και, έτσι κι αλλιώς, πιθανότατα δεν είναι συνετό για την Ελλάδα να επιστρέψει σ' αυτές τόσο σύντομα. Ακόμη και αν ο εξωτερικός δανεισμός από άλλες πηγές πλην των αγορών ομολόγων δεν ήταν διαθέσιμος, οι απλοί Έλληνες πολίτες θα αγόραζαν μετά χαράς ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου στο 4,5% αντί για το 2% ή και λιγότερο που κερδίζουν από τους τραπεζικούς λογαριασμούς τους⁵.

⁴ Για μια πιο εκτεταμένη ανάλυση για τα αναμενόμενα κέρδη και οφέλη όλων των εμπλεκόμενων, συμπεριλαμβανομένων των πολιτών των άλλων χωρών της Ευρωζώνης, βλ. Σκαπέρδας (2011).

⁵ Αρχικά, αυτή η εγχώρια αγορά ομολόγων θα είχε προέλθει από υπάρχοντα περιουσιακά στοιχεία, κυρίως από τραπεζικές καταθέσεις. Για να συνεχιστεί αυτή η πρακτική για τα επόμενα χρόνια θα έπρεπε να γίνει μια σημαντική αύξηση των αποταμιευτικών επιτοκίων στην Ελλάδα. Η αγορά των κυβερνητικών ομολόγων θα είχε μειώσει τις καταθέσεις σε ελληνικών τράπεζες οι οποίες με τη σειρά τους θα προκαλούσαν έναν συνδυασμό απομόχλευσης (: μείωσης των ξένων σε σχέση με τα ίδια κεφάλαια) και χρηματοδότησης από την ΕΚΤ ή μέσω της Τράπεζας της Ελλάδας χρησιμοποιώντας τον μηχανισμό έκτακτης παροχής ρευστότητας (ELA). Η μείωση των τραπεζικών αποθεμάτων έχει γίνει έτσι κι αλλιώς χωρίς αυτό το πρώιμο σενάριο στάσης πληρωμών.

Επίσης, θα μπορούσαν να έχουν γίνει γενικευμένες περικοπές, αλλά αντί γι' αυτές θα ήταν πιθανότατα πιο αποτελεσματικές πληρωμές εν μέρει με έντυπες αναγνωρίσεις χρέους (IOUs) που θα ήταν διαπραγματεύσιμες, με κάποια έκπτωση, και να παίξουν τον ρόλο υποκατάστατου χρήματος. Μια τέτοια κίνηση θα είχε βελτιώσει και τη ρευστότητα στον ιδιωτικό τομέα και θα είχε αποτρέψει τη συνεχιζόμενη ύφεση που έχουν επιφέρει οι πολιτικές της τρόικας. Να ξαναπούμε ότι ένας όρος για να είχαν συμβεί όλα αυτά θα ήταν ένα αρκετά βαθύ κούρεμα, μια επίφοβη «χρεοκοπία», που θα είχε μειώσει το δημόσιο χρέος σε βιώσιμα επίπεδα στα μάτια όλων, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων.

Αντί γι' αυτό είχαμε όλο και μεγαλύτερες βάνουσες περικοπές στον προϋπολογισμό των οποίων τα αποτελέσματα μεταφέρθηκαν γρήγορα από τον δημόσιο τομέα και τις τράπεζες προς την πραγματική (ιδιωτική) οικονομία όπου οι πιστώσεις έχουν περισταλεί δραστικά, δεδομένης μάλιστα της ιδιόμορφης χρηματοδότησης μέσω μεταχρονολογημένων επιταγών και άλλων θεσμικών προσαρμογών στις οποίες καταφεύγει ο ζωτικός τομέας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Καθώς η προβλέψιμη ύφεση βαθαίνει, οι απαιτήσεις όλο και μεγαλύτερων περικοπών, μη ρεαλιστικοί σχεδιασμοί ιδιωτικοποιήσεων, τυποποιημένες θεσμικές αλλαγές που δεν σέβονται το Ελληνικό Σύνταγμα ή τους ελληνικούς νόμους και δεν έχουν καμιά ελπίδα να λειτουργήσουν παρουσιάζονται ακόμη και σήμερα ως η «διάσωση» της Ελλάδας.

Η πραγματική διάσωση ήταν αυτή των κατόχων ομολόγων. Μαζί με τις ελληνικές τράπεζες και άλλους εγχώριους κατόχους, συμπεριλαμβάνουν γαλλικές, βρετανικές, γερμανικές και άλλες τράπεζες που κατείχαν ελληνικά ομόλογα που τώρα έχουν εν μέρει μεταφερθεί στην ΕΚΤ.

Η ευημερία των απλών Ελλήνων πολιτών δεν φαίνεται να παίζει κάποιο ρόλο στους υπολογισμούς της τρόικας, ούτε καν μέσα από τις επιπτώσεις της αρνητικής ανταπόκρισης στην πραγματοποίηση των υποτιθέμενων στόχων της τρόικας και την απειλή που θέτει για το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα μια στάση πληρωμών της Ελλάδας. Σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, υπήρξε μια σοβαρή διαφωνία εντός της τρόικας ανάμεσα στους αντιπροσώπους του ΔΝΤ και αυτούς της ΕΕ/ΕΚΤ. Οι πρώτοι – προφανώς έχοντας πάρει κάποιο μάθημα από τις θλιβερές εμπειρίες τους σε άλλες χώρες που μπήκαν στο πρόγραμμα του ΔΝΤ – είχαν μεγαλύτερη επίγνωση των μακροοικονομικών συνεπειών των δραστικών περικοπών και των φορολογικών αυξήσεων και προσπάθησαν να περιορίσουν τις απαιτήσεις των δεύτερων. Το τελικό αποτέλεσμα, όμως, ήταν πως οι απόψεις της ΕΕ/ΕΚΤ στην ουσία επικράτησαν. Οι ακολουθούμενες πολιτικές εναρμονίστηκαν με τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα τραπεζών του κέντρου της Ευρωζώνης και ίσως με κάποια άλλα ιδιωτικά συμφέροντα· δεν φάνηκε να παίρνουν επαρκώς υπ' όψιν τους το ενδεχόμενο «μολυσματικής» εξάπλωσης και τους άλλους κινδύνους στους οποίους θέτουν την Ευρωζώνη και τον υπόλοιπο κόσμο. Και σίγουρα δεν υπολόγισαν τους απλούς Έλληνες πολίτες παρά μόνο ίσως ως «αμαρτωλούς» που αξίζουν την τιμωρία.

Ο μύθος της «διάσωσης» της Ελλάδας, πάντως, ακόμη κρατάει. Επιπλέον, έχει ισχυρές πραγματικές αρνητικές επιπτώσεις στις πολιτικές και στα οικονομικά της κρίσης, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά σε ολόκληρη την Ευρωζώνη.

Πρώτον, η διατύπωση της «διάσωσης» έχει επιτρέψει στη γερμανική και στις άλλες ευρωπαϊκές ελίτ να στρέψουν την προσοχή μακριά από τη «σωτηρία» του τραπεζικού τομέα και των κατόχων ομολόγων, παρ' όλο που σίγουρα δεν τους έχουν ικανοποιήσει απόλυτα.

Δεύτερον, ο τρόπος παρουσίασης έχει πυροδοτήσει λαϊκιστική οργή στη Βόρεια Ευρώπη ενάντια στους «τεμπέληδες» Έλληνες, ακριβώς εκείνους που ωφελήθηκαν λιγότερο από το ελληνικό δημόσιο χρέος και τους μοναδικούς που καλούνται να πληρώνουν το κόστος της κρίσης ως τώρα. Έχει επίσης αποσπάσει την προσοχή από τα αίτια της μισθολογικής αποτελμάτωσης στη Γερμανία, η οποία, παρεμπιπτόντως, συνετέλεσε σημαντικά στην αύξηση των πλεονασμάτων των τρεχουσών συναλλαγών της Γερμανίας και συνεισέφερε στις ανισορροπίες μέσα στην Ευρωζώνη.

Τέλος, με την εσωτερικοποίηση και την αναπαραγωγή του μύθου της «διάσωσης», η ελληνική κυβέρνηση βοήθησε να αποτραπεί οποιοσδήποτε πραγματικός διάλογος για εναλλακτικές λύσεις μέσα στο ίδιο της το κόμμα αλλά και στο συνολικό φάσμα των κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Κοινοβούλιο, καθώς επίσης και στον Τύπο.

Μύθος 3^{ος}: Η κύρια αιτία της κρίσης είναι η διαφθορά των Ελλήνων και του ελληνικού κράτους

«Οι οδυνηρές προσαρμοστικές πολιτικές που ακολουθούνται τώρα σε μια σειρά χώρες της Ευρωζώνης είναι άμεσο αποτέλεσμα της υιοθέτησης από μεριάς τους του ευρώ.» (Feldstein, 2011, σελ. 5)

Είτε είτε ο κ. Παπανδρέου στον κ. Γιούνκερ ότι «η Ελλάδα είναι μια διεφθαρμένη χώρα» είτε όχι, τα λόγια αυτά πιθανόν αντανακλούν τις απόψεις που μοιράζονται κάποιοι «ευρωκράτες» με μια σημαντική μερίδα των ελληνικών ελίτ. Επιπλέον, και ξανά σύμφωνα με τις απόψεις τους, αυτό υπήρξε επίσης η αιτία της κρίσης. Εξ ου και, απο τη δικη τους σκοπιά, η «ηρωική προσπάθεια της τρόικας και της κυβέρνησης να ξεριζώσουν τη διαφθορά και να αναμορφώσουν εντελώς τη χώρα.

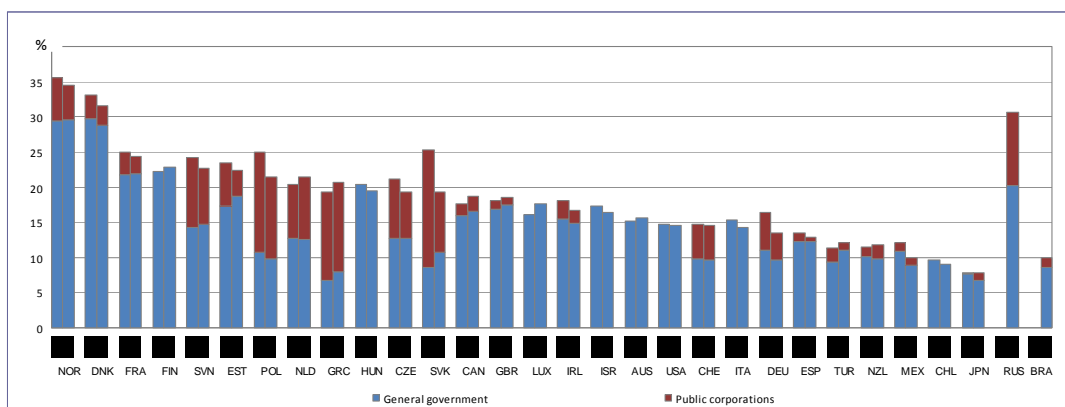
Δημόσιος τομέας και διαφθορά

Υπάρχουν βέβαια πολλά προβλήματα με το ελληνικό κράτος και με τον τρόπο που λειτουργεί το ελληνικό πελατειακό πολιτικό σύστημα.⁶ Αλλά παρόμοια προβλήματα με το κράτος υπάρχουν στην Ιταλία και αλλού. Ακόμη και στη Γερμανία μπορεί να έχει κανείς άσχημες εμπειρίες με τη «γραφειοκρατία» - από τη φύση τους, ένα μεγάλο μέρος των νόμων και της δημοκρατίας πράγματι χρειάζονται λεπτομερείς κανόνες και γραφειοκρατική

⁶ Κατσίμη και Μούτος (2010) παρέχουν μια επισκόπηση της εγχώριας πολιτικής οικονομίας της Ελλάδας πριν και μετά την υιοθέτηση του ευρώ.

οργάνωση που μπορεί να φαίνονται λιγότερο αποτελεσματικά σε σχέση με τις εμπορικές συναλλαγές (που όμως είναι χρήσιμα και παραγωγικά τελικά). Σε κανέναν, βέβαια, δεν αρέσει η διαφθορά αλλά πολύ λίγα γνωρίζουμε για το πώς μπορεί να καταπολεμηθεί και δεν πρέπει να τη συγχέουμε με το μέγεθος του δημόσιου τομέα, καθώς όσο πλουσιότερη είναι μια χώρα τόσο μεγαλύτερος τείνει να είναι ο δημόσιος τομέας ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Το γράφημα 1 απεικονίζει τον συνολικό αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων ως ποσοστό της εργατικής δύναμης στις χώρες του ΟΟΣΑ για το 2000 και 2008. Οι υπάλληλοι της γενικής κυβέρνησης είναι με μπλε χρώμα ενώ στις βυσσινί στήλες συμπεριλαμβάνονται οι εργαζόμενοι στις δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς (ΔΕΚΟ: πχ, ΟΣΕ και ΔΕΗ). Η Ελλάδα έχει λίγους υπαλλήλους γενικής κυβέρνησης – λιγότερους από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα του ΟΟΣΑ στο δείγμα – αλλά περισσότερους εργαζόμενους στις ΔΕΚΟ από όσους στη γενική κυβέρνηση, καθώς και υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων στις ΔΕΚΟ από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Και πάλι όμως το συνολικό ποσοστό των δημοσίων υπαλλήλων ήταν σημαντικά χαμηλότερο από εκείνα χωρών όπως η Φινλανδία, η Σλοβενία και η Εσθονία και συγκρίσιμο με εκείνα της Ουγγαρίας, της Σλοβακίας και της Τσεχίας.

Γράφημα 1: Εργαζόμενοι στο δημόσιο και ΔΕΚΟ ως ποσοστό του συνολικού εργατικού δυναμικού (2000 και 2008). Οι μωβ μπάρες αντιπροσωπεύουν τους εργαζόμενους στις ΔΕΚΟ (απο το Γράφημα 21.2 στο OECD (2011)).

Μια και σε άλλες χώρες πολλές από τις υπηρεσίες που στην Ελλάδα προσφέρονται από δημόσιες επιχειρήσεις είναι ιδιωτικοποιημένες, δεν είναι δυνατόν να συνάγουμε από αυτήν και μόνο την πληροφορία πως οι δημόσιες επιχειρήσεις στην Ελλάδα απασχολούν υπερβολικά πολλούς εργαζόμενους συγκριτικά με άλλες χώρες. Όμως, άλλα στοιχεία δείχνουν πως πολλές δημόσιες επιχειρήσεις είναι χώροι πελατειακών διορισμών και υπερβολικά υψηλών μισθών και συντάξεων. Δηλαδή, οι παχυλοί μισθοί και τα υπερβολικά προνόμια στις ΔΕΚΟ μάλλον έχουν μεγάλη δόση αλήθειας. Οπότε, μια βασική διάκριση ανάμεσα στις ΔΕΚΟ και τον στενό δημόσιο τομέα είναι δικαιολογημένη. Οποιαδήποτε μέτρα κατά της διαφθοράς όπως και περικοπές σε μισθούς και συντάξεις θα έπρεπε να είχαν πρώτα-πρώτα ως στόχο αυτές.

Ο ελληνικός στενός δημόσιος τομέας μπορεί να έχει τα σοβαρά προβλήματά του όσον αφορά την εσωτερική οργάνωση και την ευθύνη προς τους πολίτες αλλά αυτό είναι ένα τυπικό παράπονο σε όλες τις πλούσιες χώρες. Η παραπληροφόρηση και η γενικευτική δαιμονοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων είναι δυσανάλογες προς την πραγματικότητα και, σε τελική ανάλυση, αυτοκαταστροφικές για τη χώρα. Δικαστές, δάσκαλοι, εφοριακοί, αστυνομικοί, πυροσβέστες κι ένα πλήθος άλλων επαγγελματιών είναι χρήσιμα και αναγκαία για να λειτουργήσει η οικονομία. Όταν πληρώνεις δικαστές, αστυνομικούς και εφοριακούς πολύ λιγότερο και το κάνεις με έναν τρόπο που μπορεί να θεωρηθεί άδικος ακόμη και παράτυπος, δεν είναι και πολύ πιθανό ότι θα βελτιώσεις την αποδοτικότητά τους και είναι πολύ πιθανό να κάνεις τα προβλήματα της ιδιωτικής χρήσης των δημοσίων αξιωμάτων ακόμη σοβαρότερα από όσο ήταν πριν αρχίσει η κρίση.

Είσοδος του ευρώ

Θα περνούσε η Ελλάδα όλα αυτά που βιώνει τα δυο τελευταία χρόνια (και τις ακόμη χειρότερες συνθήκες που αναμένονται στο μέλλον) χωρίς το ευρώ; Η απάντηση είναι ένα ξεκάθαρο «Όχι». Το ευρώ επέτρεψε φτηνότερη χρηματοδότηση από όση ήταν προηγουμένως διαθέσιμη για τις ελληνικές κυβερνήσεις και πολλή από αυτήν αποκτήθηκε από το εξωτερικό αντί, όπως γινόταν πριν, αποκλειστικά από εγχώριες πηγές. Αυτή η φτηνότερη χρηματοδότηση και ο δανεισμός από το εξωτερικό είχαν ως άδηλο αποτέλεσμα να γίνουν οι ελληνικές κυβερνήσεις λιγότερο υπεύθυνες απ' ό,τι πριν την εισαγωγή του ευρώ. Καθόλου παράξενο - αν κρίνουμε από την αποτελεσματική αποδιάρθρωση της επίλεκτης ΣΔΟΕ και άλλα πιο τολμηρά μέτρα με προσλήψεις σε ΔΕΚΟ - που η διαφθορά αυξήθηκε και η κρατική αποτελεσματικότητα μειώθηκε από τότε που εισήχθη το ευρώ.

Η πρόθεση του κ. Σημίτη και των άλλων αρχιτεκτόνων της ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωζώνη ήταν βέβαια τελείως διαφορετική. Ήλπιζαν πως το ελληνικό κράτος θα γινόταν πιο υπεύθυνο και πιο συγκρατημένο στις δημοσιονομικές του επιλογές, αν και οι δικές τους ενέργειες με την ανταλλαγή (swap) της Goldman Sachs που βοήθησε να μειωθούν κάποια προηγούμενα ελλείμματα του προϋπολογισμού έδωσαν μια γεύση του τι θα ακολουθούσε.

Υπήρχε επίσης η ελπίδα πως το ευρώ θα σταθεροποιούσε τον πληθωρισμό και θα ελάττωνε την αβεβαιότητα που γεννούσαν οι διακυμάνσεις των τιμών συναλλάγματος. Αντί γι' αυτά, έφερε τα καταστροφικά αποτελέσματα της παρούσας κρίσης.

Αν η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα που αντιμετώπιζε δυσκολίες, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι το πρόβλημα ήταν αποκλειστικά δικό της και όχι του ευρώ.⁷ Αλλά η μία χώρα μετά την άλλη εμφανίζονται να έχουν δυσκολίες. Τα προβλήματα παραμόνευαν και βγήκαν στην επιφάνεια με την χρηματοοικονομική κρίση και με την ύφεση που ακολούθησε. Το πρόβλημα της Ελλάδας ήταν η δημοσιονομική της πολιτική και το εξωτερικό δημόσιο χρέος μαζί με τη συνεχώς μειούμενη διεθνή ανταγωνιστικότητα. Η Ιρλανδία, αν κρίνουμε από τη σχέση χρέους-ΑΕΠ πριν την κρίση, ήταν η πιο υπεύθυνη δημοσιονομικά χώρα της Ευρωζώνης. Εκεί οι ένοχοι κατά πως φαίνεται ήταν η ιδιωτική υπερχρέωση και η φούσκα στα ακίνητα που δημιούργησαν προβλήματα στις τράπεζες, στις οποίες η κυβέρνηση

⁷ Οι επόμενες τρεις παράγραφοι στηρίζονται εν μέρει στο Σκαπέρδας (2011)

ακολούθως έδωσε εγγυήσεις. Η Πορτογαλία είχε μέτρια αναλογία χρέους προς ΑΕΠ αλλά λόγω «μόλυνσης» θεωρήθηκε από τις αγορές ομολόγων η πιο αδύναμη από τις υπόλοιπες από άποψη μεγέθους, χαμηλής ανάπτυξης και δημοσιονομικών παθογενειών. Η Ισπανία ήταν σχεδόν τόσο υπεύθυνη δημοσιονομικά όσο και η Ιρλανδία και επίσης υπέφερε από τη φούσκα στα ακίνητα και υψηλό ιδιωτικό χρέος. Η Ιταλία υποφέρει από υψηλό δημόσιο χρέος και σταθερά χαμηλή ανάπτυξη τα τελευταία δέκα χρόνια.

Η Ελλάδα διέπραττε τις μεγαλύτερες παραβάσεις στα όρια των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού που προβλέπονταν από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης και είχε το υψηλότερο δημόσιο χρέος. Η ιρλανδική και ισπανική κρίση μπορούν κατά κύριο λόγο να θεωρηθούν αποτέλεσμα μη ξεκάθαρης εποπτείας των τραπεζών και κενών στις ευθύνες γι' αυτές. Η Πορτογαλία έπεσε θύμα της γενικής οικονομικής «αδιαθεσίας» που αισθανόταν από τότε που υιοθέτησε το ευρώ και της δύναμης των «εκδικητών» των ομολόγων, ίσως περισσότερο από οποιαδήποτε από τις άλλες χώρες μια και δεν υπήρξε κάτι συγκεκριμένο που να έγινε λάθος. Αλλά όλες οι χώρες που βρίσκονται σε κρίση είχαν, από την εισαγωγή του ευρώ ως νομίσματος, μια αύξηση του συνολικού τους χρέους, είτε πρωταρχικά δημόσιο είτε ιδιωτικό, που συνοδεύτηκε από μια αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, αυτά τα ελλείμματα συνδυάστηκαν με μια αύξηση του πλεονάσματος τρεχουσών συναλλαγών της Γερμανίας.⁸

Το πρόβλημα για την Ευρωζώνη δεν είναι η διαφθορά της ελληνικής κυβέρνησης ούτε η ιρλανδική αμέλεια. Αν η Ιρλανδία ή η Ελλάδα δεν ήταν μέλη της Ευρωζώνης, μια άλλη περιφερειακή χώρα θα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα και πολύ γρήγορα μάλιστα. Το πρόβλημα είναι δομικό: η αδυναμία των θεσμών για μια νομισματική ένωση που απαρτίζεται από τόσο διαφορετικές και ετερογενείς χώρες οι οποίες δεν έχουν άλλα οικονομικά εργαλεία από τις προσαρμογές τιμών και αποδοχών που ιστορικά θεωρούνται χονδροειδή όργανα άσκησης οικονομικής πολιτικής.⁹ Οι δημιουργοί του ευρώ το είδαν πρώτα και κύρια ως ένα πολιτικό σχέδιο, ως μια προσπάθεια εφαρμογής της πολιτικής ενοποίησης από την πίσω πόρτα. Η πολιτική ενοποίηση όμως ποτέ δεν κατάφερε να πάρει τον δρόμο της και έχουμε τώρα τα γνωστά, προβλέψιμα αποτελέσματα.

Για να ανακεφαλαιώσουμε, χωρίς το ευρώ είναι δύσκολο να φανταστούμε πώς θα είχε επέλθει μια τόσο βαθιά κρίση. Αν η Ελλάδα είχε κρατήσει το νόμισμά της, με μικρότερο δανεισμό από το εξωτερικό θα είχε πιθανόν μικρότερη ανάπτυξη από όση είχε μέχρι το 2007 αλλά θα είχε τα εργαλεία – την υποτίμηση του νομίσματός της – για να ανταπεξέλθει στην ύφεση πολύ καλύτερα, χωρίς να βρίσκεται στα πρόθυρα της στάσης πληρωμών και χωρίς να παραδίδει κάθε ίχνος εθνικής κυριαρχίας. Με πιο ακριβό και εγχώριο - στο μεγαλύτερο μέρος του – δανεισμό, οι κυβερνήσεις της θα είχαν ισχυρότερα κίνητρα να

⁸ Βλ. Research on Money and Finance (2010, Fig. 14, 27)

⁹ Βλ. Ahamed, 2009, για μια συζήτηση περί της επίπονης και επίμονης προσπάθειας της Μεγάλης Βρετανίας να επιστρέψει στον Χρυσό Κανόνα με τιμές συναλλάγματος που ίσχυαν πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

είναι δημοσιονομικά πιο υπεύθυνες και δεν θα είχαν διαβρώσει ούτε τον φοροεισπρακτικό μηχανισμό ούτε γενικά την ισχύ του κράτους όσο το κατάφεραν από την εισαγωγή του ευρώ και μετά.

Μύθος 4^{ος}: Αν η ελληνική κυβέρνηση ήταν ικανή, οι στόχοι του Μνημονίου δεν θα αποτύγχαναν.

Αυτός είναι ο μόνος μύθος που δεν αναπαράγεται από την ελληνική κυβέρνηση. Είναι όμως κάτι που θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε οι άλλοι εγχώριοι και ξένοι υποστηρικτές της πολιτικής του Μνημονίου. Οι στόχοι του Μνημονίου, πάντως, δεν θα μπορούσαν έτσι κι αλλιώς να είχαν υλοποιηθεί γιατί οι εκτιμήσεις της τρόικας μονίμως υποτιμούσαν τις επιπτώσεις των περικοπών του προϋπολογισμού.

Για παράδειγμα, τον Μάρτιο του 2011 η εκτίμηση του ΔΝΤ για την αύξηση του ΑΕΠ το 2011 ήταν -3,0% και για το 2012 η εκτίμηση ήταν θετική 1% ανάπτυξη (βλ. IMF, 2011, Πίνακας 8). Τον περασμένο μήνα, όμως, οι προκαταρκτικοί αριθμοί για την ετήσια ανάπτυξη [Σεπτέμβριος 2010 – Σεπτέμβριος 2011] έδειχναν -7,0% ενώ οι εκτιμήσεις για το 2012 έχουν γίνει αρνητικές. Όπως αναφέρουν οι Financial Times στις 22 Οκτωβρίου 2011, οι πιο πρόσφατες εμπιστευτικές εκτιμήσεις της τρόικας είναι ακόμη χειρότερες.

Αφού η οικονομία συρρικνώνεται πολύ ταχύτερα από ό,τι αρχικά είχε προβλέψει η τρόικα, η είσπραξη φόρων ήταν αναπόφευκτα χαμηλότερη από τα προβλεπόμενα και οι δαπάνες ήταν υψηλότερες εξαιτίας των αυξημένων εξόδων σε τομείς όπως των επιδομάτων ανεργίας. Αναπόφευκτα, λοιπόν, το έλλειμμα του προϋπολογισμού γίνεται πολύ μεγαλύτερο από τις αρχικές εκτιμήσεις, επισπεύδοντας φοβέρες και εκκλήσεις για πρόσθετες περικοπές στον προϋπολογισμό και φόρους ώστε η κυβέρνηση να πάρει την επόμενη δόση.

Δεν υπάρχει τέλος εν όψει για αυτόν τον αέναο κύκλο περικοπών, νέων φόρων, περαιτέρω ύφεσης, μεγαλύτερων ελλειμμάτων από τα αρχικά προβλεπόμενα, με νέες περικοπές και φόρους που αρχινάν τον κύκλο εκ νέου.

Ακόμη κι αν η ελληνική κυβέρνηση ήταν εξαιρετικά ικανή, οι στόχοι θα αποτυχαίνανε. Δεν είναι εξαιρετικά ικανή, αλλά και πάλι έχει εφαρμόσει ένα μεγάλο αριθμό μέτρων που δεν ήταν καθόλου δημοφιλή και αντιμετώπισαν ισχυρή αντίθεση. Τέτοια μέτρα ήταν:

- Αύξησε τον ΦΠΑ στο 23%, από το αρχικό 19% ή 13%, παρά τις εκκλήσεις πως αυτό θα μείωνε την ανταγωνιστικότητα και πιθανόν τις εισπράξεις από τον ΦΠΑ.
- Κατήργησε τους δύο επιπλέον μισθούς (Χριστούγεννα, Πάσχα και επίδομα αδείας) και τους αντικατέστησε με ένα ελάχιστο μέρος του αρχικού ποσού.
- Κατήργησε το χρονοεπίδομα (την πολυετία) στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων.

- Εκτός των παραπάνω, περιέκοψε ένα 10% των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων (με πρόσθετες μειώσεις να βρίσκονται καθ' οδόν).
- Παρόμοιες – σε ορισμένες περιπτώσεις μεγαλύτερες – περικοπές εφαρμόστηκαν και στις συντάξεις.
- Εξίσωσε τις συνταξιοδοτικές προϋποθέσεις ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες.
- Μείωσε το αφορολόγητο όριο από τα 12.000 στα 5.000 ευρώ.
- Μείωσε την έκπτωση φόρου λόγω ιατρικών δαπανών στο 20% (από το 40%) ακόμη και για εισοδήματα που αποκτήθηκαν το 2010.
- Αύξησε σημαντικά τα τέλη κυκλοφορίας αυτοκινήτων από το 2010 και μετά.
- Εφήρμοσε μία καινούργια ειδική εισφορά «αλληλεγγύης» που κυμαίνεται από το 1 ως το 6% του εισοδήματος.
- Αύξησε τις τιμές των εισιτηρίων κατά 20% για τα λεωφορεία και 40% για τον υπόγειο σιδηρόδρομο.
- Μείωσε τις αποζημιώσεις απόλυσης που πληρώνουν οι εργοδότες του ιδιωτικού τομέα μέχρι και 50% (ανάλογα με τον χρόνο προειδοποίησης).
- Εισήγαγε νέους φόρους πάνω στην ακίνητη περιουσία.

Είναι δύσκολο να φανταστούμε οποιαδήποτε κυβέρνηση σε οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου να εφαρμόζει τόσα πολλά μέτρα μέσα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Και αυτό είναι ένα δείγμα μόνο των μέτρων που πάρθηκαν. Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός πρόσθετων μέτρων που είτε δεν έχουν εφαρμοστεί ακόμη είτε πρόκειται να ψηφιστούν από το Κοινοβούλιο. Κι όμως η τρόικα και οι υπερασπιστές της εξακολουθούν να διαμαρτύρονται πως η κυβέρνηση «δεν έχει κάνει αρκετά» ή «ολιγωρεί» και απαιτούν περισσότερα.

Οι επικριτές ανησυχούν ιδιαίτερα για τον αργό ρυθμό των νομικών και θεσμικών αλλαγών που αφορούν τις «απελευθερώσεις» είτε επειδή παίρνει πολύ χρόνο να έρθουν τα νομοσχέδια στη Βουλή είτε επειδή καθυστερεί η εφαρμογή των νόμων όταν έχουν ήδη ψηφιστεί. Εκτός από τις επί της ουσίας ενστάσεις που μπορεί να προβάλει κανείς ενάντια στις μαζικές «απελευθερώσεις», προκαλεί έκπληξη και το ότι αυτοί οι επικριτές αναμένουν από μια καθόλου δημοφιλή κυβέρνηση να περάσει απλώς από την πίσω πόρτα τέτοιες μεταρρυθμίσεις χωρίς σοβαρή κόντρα, ιδιαίτερα από μια κοινωνία – πολλών συντηρητικών ψηφοφόρων μη εξαιρουμένων - που διαφωνεί με τις περισσότερες από αυτές.

Τα οικονομικά αποτελέσματα των πολιτικών της τρόικας ήταν σε μεγάλο βαθμό προβλέψιμα και η κριτική ότι η κυβέρνηση δεν επιδεικνύει τον απαιτούμενο ζήλο στην προώθησή τους αποκαλύπτει, στην καλύτερη περίπτωση, μια στοιχειώδη άγνοια των ορίων μιας δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης, η οποία προφανώς δεν μπορεί να έρθει σε πλήρη αντίθεση με τις επιθυμίες του εκλογικού σώματος. Και πάλι είναι δύσκολο να αποκρυπτογραφηθεί η συμπεριφορά της τρόικας και το πώς εξυπηρέτησε τον

μακροπρόθεσμο στόχο της επιβίωσης της Ευρωζώνης ως έχει σήμερα ή οτιδήποτε παραπλήσιο. Θα μπορούσε να ήταν απλώς ένας συνδυασμός γραφειοκρατικής αδράνειας, παραδειγματικής «τιμωρίας» υποτιθέμενων «αμαρτωλών» και παροχής δικαιώματος σε κάποια καλά δικτυωμένα συμφέροντα να κερδοσκοπήσουν εκμεταλλευόμενα τη δύσκολη θέση της Ελλάδας. Η τακτική τού να ρίχνουν την ευθύνη για όλα τα προβλήματα στην ελληνική κυβέρνηση, πάντως, πρόσφατα φαίνεται να έχει αλλάξει αισθητά καθώς βαθμιαία οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι συνειδητοποίησαν πως το πρόβλημα είναι πράγματι δομικό και οι φοβέρες και απειλές προς τον Έλληνα Υπουργό Οικονομικών δεν θα σώσουν την Ευρωζώνη.

Μύθος 5^{ος}: Ακολουθώντας τις συνταγές της τρόικας η Ελλάδα θα επιστρέψει στον δρόμο της ευημερίας.

Εκτός από τις πιο άμεσες περικοπές στον προϋπολογισμό και τις αυξήσεις φόρων, οι πολιτικές της τρόικας περιλαμβάνουν 1) μειώσεις μισθών και τιμών 2) νομικές και θεσμικές αλλαγές που στοχεύουν στην «απελευθέρωση» της αγοράς εργασίας και άλλων αγορών παραγωγικών συντελεστών και 3) ιδιωτικοποίηση δημόσιας περιουσίας. Θα συζητήσω εν συντομία κάθε μία από αυτές τις πολιτικές, τους φαινομενικούς τους στόχους και τις ενδεχόμενες επιπλοκές. Ύστερα θα συνοψίσω τις πιθανές μακροπρόθεσμες συνέπειές τους.

Συνέπειες των μειώσεων μισθών και τιμών

Ο βασικός στόχος της μείωσης μισθών και τιμών είναι να γίνει η οικονομία διεθνώς ανταγωνιστική. Αυτή είναι η αποκαλούμενη πολιτική της **εσωτερικής** υποτίμησης, σε αντιδιαστολή με την **εξωτερική** υποτίμηση, όπου μια χώρα γίνεται ανταγωνιστική μέσω της υποτίμησης του νομίσματός της, κάτι το οποίο προφανώς η Ελλάδα δεν μπορεί να κάνει μέσα στην Ευρωζώνη.

Όπως είναι ήδη φανερό, η συμπίεση αποδοχών με τέτοιο τρόπο είναι οδυνηρή, υπόκειται σε σημαντική αντίσταση και απαιτεί την ανατροπή μεγάλου μέρους της υπάρχουσας εργατικής νομοθεσίας. Ωστόσο, η ήδη μεγάλη μείωση αποδοχών δεν έχει μεταφραστεί σε μια μείωση τιμών μετά από περισσότερους από δεκαοχτώ μήνες λιτότητας, ο πληθωρισμός είναι ακόμη στο 2,5%.

Είναι γνωστό πως οι προσπάθειες εσωτερικής υποτίμησης οδηγούν σε υφεσιακές καταστάσεις με υψηλή ανεργία που κρατάει χρόνια. Η παρούσα εμπειρία της Ελλάδας στην Ευρωζώνη είναι παρόμοια με αυτήν της Μεγάλης Βρετανίας μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο όταν η στερλίνα επέστρεψε με βάνουσο τρόπο στην προ του πολέμου ισοτιμία του Χρυσού Κανόνα. Κι όμως όλοι οι κόποι, όπως είχε προειδοποιήσει ο Κέινς, πήγαν χαμένοι καθώς η χώρα χρειάστηκε να εγκαταλείψει ξανά τον Χρυσό Κανόνα μετά το Κραχ (βλ. πχ, Ahmed, 2009). Ένα βασικό στοιχείο που κάνει την εσωτερική υποτίμηση πολύ δύσκολη είναι πως, καθώς μισθοί και τιμές πέφτουν, η αξία των χρεών δεν προσαρμόζεται. Αυτό κάνει τα χρέη ακόμη πιο δυσβάσταχτα, οδηγώντας σε μεγαλύτερες μειώσεις στην κατανάλωση και σε στάσεις πληρωμών, τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν σε περιστολή των πιστώσεων, περαιτέρω συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας και αύξηση της ανεργίας. Έπειτα, ο κύκλος επαναλαμβάνεται χωρίς ορατό τέλος.

Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα θα βοηθούσε να καταλάβουμε. Σκεφτείτε έναν εργαζόμενο με εισόδημα πριν την κρίση 1000 ευρώ που έχει ένα δάνειο με δόσεις 300 ευρώ τον μήνα και άλλα πάγια έξοδα για οικιακές ανάγκες 100 ευρώ τον μήνα. Αυτό θα του αφήνε 600 ευρώ τον μήνα για τα υπόλοιπα έξοδα. Τώρα λογαριάστε μία μείωση 20% - 200 ευρώ - στο μηνιαίο του εισόδημα. Αυτό του αφήνει 400 ευρώ τον μήνα για όλα τα υπόλοιπα έξοδα, το οποίο σημαίνει 33% μείωση σε πραγματική κατανάλωση και άλλα έξοδα. Δηλαδή, η ποσοστιαία μείωση της κατανάλωσης πιθανότατα θα είναι υψηλότερη από την ποσοστιαία μείωση των μισθών και τέτοιες μειώσεις είναι αναμενόμενο να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομία.

Επιπλέον, μερικοί από τους εργαζόμενους σαν αυτόν του παραδείγματός μας θα βρεθούν άνεργοι και είναι αυτοί που πιθανόν να σταματήσουν να πληρώνουν τα δάνειά τους και να χάσουν τα σπίτια τους, προξενώντας μ' αυτόν τον τρόπο περαιτέρω περιστολή των πιστώσεων με πρόσθετο αντίκτυπο στην οικονομία. Αυτή η διαδικασία αποπληθωρισμού χρέους (debt deflation) είναι ένα αναπόσπαστο μέρος των εσωτερικών υποτιμήσεων που τις καθιστά θεμελιωδώς διαφορετικές από τις εξωτερικές υποτιμήσεις και τελικά σχεδόν ποτέ δεν λειτουργούν.

Ένας άλλος παράγοντας που συνήθως δεν λαμβάνεται υπόψη στις οικονομικές αναλύσεις αλλά συχνά έχει επιπρόσθετες αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις είναι η τα αυξημένα επίπεδα κοινωνικών συγκρούσεων. Αυτός ο παράγοντας εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους: αύξηση του κοινού και του οργανωμένου εγκλήματος, απεργίες, στάσεις εργασίας, παθητική αντίσταση. Τέτοιες δραστηριότητες έχουν ως άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα τη μείωση της παραγωγής αλλά ταυτόχρονα επιφέρουν μια δική τους αρνητική δυναμική στην οικονομία. Μπορεί ήδη κανείς να δει σε κεντρικές περιοχές της Αθήνας τέτοια φαινόμενα ως αποτέλεσμα της ανεξέλεγκτης εγκληματικότητας.

Απελευθέρωση και φιλελευθεροποίηση

Οι νομικές και θεσμικές αλλαγές που επιβάλλει η τρόικα έχουν ως σκοπό να διευκολύνουν την εσωτερική υποτίμηση μέσω της κατάργησης πολλών εργατικών νόμων και ταυτόχρονα να επιφέρουν δομικές αλλαγές στην οικονομία που υποτίθεται θα συμβάλουν στην ανάπτυξη. Παραδείγματα δομικών αλλαγών που προωθήθηκαν περιλαμβάνουν την «απελευθέρωση» των ταξί και των φορτηγών με την κατάργηση στην ουσία της άδειας που απαιτούνταν για αυτά τα επαγγέλματα. Παρ' όλο που οι ταξιτζήδες δεν είναι οι πιο αγαπητοί επαγγελματίες στην Ελλάδα και τυχόν βελτιώσεις στις υπηρεσίες που παρέχουν θα ήταν καλοδεχούμενες, δυσκολεύεται κανείς να δει με ποιον τρόπο οι σχεδιαζόμενες μεταρρυθμίσεις θα οδηγούσαν σε ουσιαστικά καλύτερη παροχή υπηρεσιών ενώ υπάρχει ο κίνδυνος να υπάρξει οπισθοδρόμηση αντί για βελτίωση.

Όσο για τις μαζικές αλλαγές στην εργατική νομοθεσία, ανεξάρτητα από την άποψη που έχει κανείς για το πόσο αποτελεσματικές ή δίκαιες είναι, ούτε έχουν καμιά λαϊκή υποστήριξη ούτε καμιά από αυτές ήταν μέρος του εκλογικού προγράμματος της κυβέρνησης. Ως εκ τούτου, δύσκολα θα εντάσσονταν σε μια πολιτική που σέβεται τα στοιχειώδη δημοκρατικά δικαιώματα των πολιτών.

Ποτέ, όμως, δεν προωθήθηκε μια μεταρρύθμιση της λιανικής αγοράς και του χονδρεμπορίου των βασικών καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών, η δομή των οποίων είναι σε μεγάλο βαθμό ολιγοπωλιακή. Και σ' αυτό το πρόβλημα πιθανόν οφείλεται η εμμονή του πληθωρισμού.

Ιδιωτικοποιήσεις

Υπάρχει η ελπίδα ότι η ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας θα φέρει 50 δισεκατομμύρια ευρώ και μάλιστα σε πολύ λίγα χρόνια. Το ερώτημα όμως είναι ποιος θα αγοράσει δημόσιες επιχειρήσεις με υψηλό χρέος και δύσκολες εργασιακές σχέσεις ή ακίνητα του δημοσίου με περιοριστικές ρήτρες που ενδεχομένως να εγείρουν νομικές αγωγές; Οτιδήποτε πουλιέται τα επόμενα χρόνια θα είναι με καθαρούς τίτλους και υψηλής αξίας αλλά σε συμπιεσμένες τιμές. Αυτό με τη σειρά του πιθανόν να εγείρει μελλοντικές αγωγές από τη μεριά των διευθυντών της εταιρείας ιδιωτικοποιήσεων και άλλων.

Συνολικά αποτελέσματα

Τελικά τι μπορούμε να περιμένουμε συνεχίζοντας στον δρόμο που υπαγορεύει η τρόικα;

- Συνεχιζόμενη πτώση εισοδημάτων, ανεργία, με κάποια μείωση των τιμών των εγχώριων αγαθών και υπηρεσιών. Η πτώση πιθανότατα θα συνεχιστεί στο εγγύς μέλλον, ιδιαίτερα λόγω και της αναμενόμενης δημογραφικής μείωσης. Οι νέοι και όσοι μπορέσουν να βρουν εργασία στο εξωτερικό θα εγκαταλείψουν τη χώρα. Έτσι, τα πιο παραγωγικά τμήματα της κοινωνίας θα σταματήσουν να συνεισφέρουν, μειώνοντας κι άλλο τους φόρους και ασκώντας πρόσθετη πίεση στα δημόσια οικονομικά, στις συντάξεις και στις κοινωνικές υπηρεσίες.
- Ακόμη και με ένα γενναιόδωρο κούρεμα του υφιστάμενου δημόσιου χρέους, η συνεχιζόμενη μείωση του εισοδήματος της χώρας δεν θα ελαφρύνει το βάρος του δημόσιου χρέους. Για να διασφαλίσουν τη συμμόρφωση, Ευρωπαίοι αξιωματούχοι θα αναλάβουν τις θέσεις κλειδιά στον δημοσιονομικό μηχανισμό της χώρας.
- Είτε λόγω των κουρεμάτων που επιβάλλονται στο δημόσιο χρέος ή λόγω των πάρα πολλών επισφαλών δανείων σε ιδιώτες (εξ αιτίας της διαδικασίας του αποπληθωρισμού χρέους που περιγράψαμε παραπάνω), οι ελληνικές τράπεζες πρώτα θα εθνικοποιηθούν και ύστερα θα πουληθούν σε ιδιώτες. Αυτοί οι ιδιώτες πιθανότατα θα είναι ξένοι, χωρίς τους δεσμούς εκείνους που κάνουν τις τράπεζες να ανταποκρίνονται στις τοπικές ανάγκες.
- Όλες οι σημαντικές αποφάσεις που αφορούν τον ελληνικό λαό θα παίρνονται εκτός Ελλάδας. Στη χώρα θα υπάρχει μόνο μια επίφαση δημοκρατίας, αυτοδιακυβέρνησης και εθνικής κυριαρχίας, όπως συμβαίνει τους τελευταίους δεκαοχτώ μήνες. Αυτό, πάντως είναι το ειρηνικό σενάριο, που αγνοεί τις συνέπειες που συνήθως έχει μια παρατεταμένη έλλειψη κυβερνητικής νομιμοποίησης: κοινωνικό χάος αλλά και κινήματα αντίστασης.

Η πρώην ανατολική Γερμανία έχει χάσει τους νέους της και τους πιο παραγωγικούς κατοίκους της προς όφελος της πρώην Δυτικής Γερμανίας και του Βερολίνου. Αυτοί που

μείνανε πίσω είναι κυρίως οι γέροι, οι ανήμποροι και εκείνοι που απασχολούνται σε κυβερνητικές θέσεις. Σήμερα, είκοσι χρόνια και πλέον από τη γερμανική επανένωση, μια κυρία από την Ανατολική Γερμανία ισχυρίζεται πως μπορεί να ξεχωρίσει τους Ανατολικούς από τους Δυτικούς, ιδίως τους άντρες: «Οι Δυτικογερμανοί είναι πολύ πιο περήφανοι. Περπατάν καμαρωτά. Οι Ανατολικογερμανοί συνήθως καμπουριάζουν. Οι Δυτικοί πιστεύουν πως οι Ανατολικογερμανοί είναι τεμπέληδες.» (Lewis, 2011)

Ακολουθώντας τον σημερινό δρόμο, το μέλλον της Ελλάδας είναι παρόμοιο με το παρόν της Ανατολικής Γερμανίας, μείον τις επιδοτήσεις από το Βερολίνο, μείον το δικαίωμα ψήφου στις γερμανικές εκλογές και όλα τα άλλα πλεονεκτήματα της γερμανικής υπηκοότητας, αλλά με την προσθήκη ενός εξοντωτικού δημόσιου χρέους.

Μύθος 6^{ος}: Η έξοδος από την Ευρωζώνη θα ήταν το χειρότερο δυνατό αποτέλεσμα.

Το να έχεις το δικό σου νόμισμα συγκεντρώνει αρκετά πλεονεκτήματα που είχαν υποτιμηθεί κατά τα χρόνια της μεγάλης ανάπτυξης της Ευρωζώνης.

Πρώτα απ' όλα, οι οικονομολόγοι συμφωνούν πως ο ευκολότερος μηχανισμός για να αποκτήσει μια χώρα διεθνή ανταγωνιστικότητα είναι η υποτίμηση του νομίσματός της. Με έξοδο από την Ευρωζώνη, αυτοκίνητα και i-phones θα ακριβύνουν αλλά τα τρόφιμα θα μπορούσαν και να φθηνύνουν. Για την ακρίβεια, η εισαγωγή του ευρώ έφερε στρεβλώσεις στις σχετικές τιμές που οι οικονομολόγοι ακόμη και σήμερα δυσκολεύονται να κατανοήσουν και η εισαγωγή μιας νέας δραχμής ίσως εν μέρει βοηθήσει στη διόρθωση αυτών των στρεβλώσεων. Ανεξάρτητα από αυτό, πάντως, τα οφέλη από το να έχεις δικό σου νόμισμα ως έναν τρόπο προσαρμογής στους διεθνείς κραδασμούς και τον διεθνή ανταγωνισμό είναι πολύ γνωστά και ποσοτικά καθόλου ευκαταφρόνητα.

Δεύτερον, η ύπαρξη δικού σου νομίσματος υποδηλώνει ότι εναρμονίζεις τη νομισματική σου πολιτική με τις άμεσες ανάγκες της χώρας, αντί να αποφασίζεται σύμφωνα με τις ανάγκες της πιο ισχυρής χώρας της νομισματικής ένωσης οι οποίες είναι μάλλον απίθανο να ευθυγραμμίζονται με τις δικές σου. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε περιόδους ύφεσης και κρίσης σαν αυτή που βιώνει σήμερα η Ελλάδα.

Τρίτον, η εμπειρία των δεκαοχτώ τελευταίων μηνών έδειξε με σαφήνεια πως το να είσαι στην Ευρωζώνη δεν είναι απαραίτητα συμβατό με τη δημοκρατία στην Ελλάδα και με την

εθνική κυριαρχία¹⁰. Όπως συζητήσαμε και παραπάνω (Μύθος 5^{ος}), αν ακολουθηθεί ο σημερινός δρόμος, δεν πρόκειται να αλλάξει τίποτα. Η μόνη περίπτωση να παραμείνει η Ελλάδα στην Ευρωζώνη και οι Έλληνες να έχουν κάποιον λόγο στα τεκταινόμενα είναι να έχουμε πολιτική ενοποίηση ολόκληρης της Ευρωζώνης με πλήρη δημοκρατικά δικαιώματα για όλους τους πολίτες των συμμετεχόντων χωρών. Κάτι τέτοιο θα έδινε δημοκρατική νομιμοποίηση στην Ευρωζώνη, αν και θα σήμαινε το τέλος όλων των εθνικά κυρίαρχων κρατών. Ωστόσο, ούτε καν απλή πολιτική ενοποίηση δεν είναι πιθανή, πόσω μάλλον πολιτική ενοποίηση με δημοκρατία σε ολόκληρη την Ευρωζώνη.

Η δημοκρατική νομιμοποίηση και η εθνική αυτοδιάθεση δεν είναι απλώς κάποιες αφηρημένες έννοιες που δεν σχετίζονται με την καθημερινότητα των ανθρώπων και την εργασία τους. Για τον έμπορο υποδηλώνουν πως η κυβερνητική πολιτική για τις τράπεζες και τη ρευστότητα γενικά παίρνει υπόψη της τα συμφέροντά του. Για τον εργαζόμενο ότι η ανησυχία του για την ανεργία και τον πληθωρισμό θα γίνει ακουστή στην Αθήνα αντί (να μην ακουστεί) στο Βερολίνο, στη Φρανκφούρτη ή στις Βρυξέλες. Οι βιομήχανοι θα έχουν επίσης την ευκαιρία να γίνουν ακουστοί και να επηρεάσουν τα πολιτικά πράγματα.

Έτσι, οικονομικοί λόγοι, δημοκρατική νομιμοποίηση, εθνική αυτοδιάθεση, ακόμη και στοιχειώδης αξιοπρέπεια, όλα σχετίζονται μεταξύ τους και δείχνουν προς ένα εθνικό νόμισμα. Οι περισσότεροι από όσους εναντιώνονται στην έξοδο από την Ευρωζώνη ανησυχούν κυρίως για το κόστος της μετάβασης. Δεν θα γίνει ακόμη πιο βαρύ το εξωτερικό χρέος λόγω υποτίμησης; Πώς θα προσαρμοστούν οι τράπεζες στη νομισματική αλλαγή; Πώς θα εισάγει η χώρα είδη πρώτης ανάγκης όπως πετρέλαιο και φαρμακευτικά προϊόντα; Τι θα συμβεί με τις τραπεζικές καταθέσεις; Δεν θα δημιουργήσουν όλα αυτά ένα απόλυτο χάος;

Οι παραπάνω, και πολλές άλλες, είναι όλες δικαιολογημένες ερωτήσεις. Το σημαντικό είναι τώρα να δούμε πόσο ικανοί, έντιμοι και έτοιμοι να υπερασπιστούν τα ελληνικά συμφέροντα θα είναι εκείνοι που θα χειριστούν τη μετάβαση. Πόσο γρήγορα και ευέλικτα θα προσαρμόζονται στα απρόβλεπτα προβλήματα που θα ανακύπτουν. Κατά πόσο θα μπορούν να εξηγήσουν στον ελληνικό λαό της πράξης τους έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές αντιδράσεις. Μια εντελώς ανεξέλεγκτη και απρογραμμάτιστη έξοδος από την Ευρωζώνη θα είναι χαστική και πολύ πιο οδυνηρή από μια ελεγχόμενη και προγραμματισμένη αποχώρηση.

Ας επιστρέψουμε στις ερωτήσεις για τη μεταβατική περίοδο, αρχίζοντας από το ζήτημα του βάρους του χρέους. Όπως προαναφέρθηκε, σχεδόν όλο το εκτός τρόικας χρέος διέπεται

¹⁰ Όπως αναπτύχθηκε από τον Rodrik (2011) και εξειδικεύτηκε για την Ευρωζώνη από τον O'Rourke (2011), υπάρχει ένα θεμελιώδες «τρίλημμα» ανάμεσα στη δημοκρατία, την εθνική αυτοδιάθεση και την οικονομική παγκοσμιοποίηση. Δεν μπορείς να έχεις και τα τρία ταυτόχρονα. Όντας μέλος της Ευρωζώνης (παράδειγμα οικονομικής παγκοσμιοποίησης), κανονικά εκχωρείς ένα μέρος της εθνικής αυτοδιάθεσης, αλλά στην περίπτωση της Ελλάδας ακόμη και η δημοκρατία έχει διαβρωθεί σημαντικά εφ' όσον όλες οι σοβαρές αποφάσεις που υπαγορεύονται από την τρόικα ψηφίζονται παρά την ισχυρή λαϊκή αντίθεση και αναμφίβολα στην περίπτωση των σημαντικών ψηφοφοριών χωρίς την πλειοψηφία των 3/5 που απαιτούνται από το Σύνταγμα.

από τους ελληνικούς νόμους και συνάφθηκε στο εθνικό νόμισμα της χώρας το οποίο ήταν το ευρώ πριν τη μετάβαση αλλά, μετά την μετάβαση, όλα τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία και χρέη θα εκφραστούν στο νέο νόμισμα στην ισοτιμία που θα θεσπιστεί την πρώτη μέρα της μετάβασης. Θα υπάρξουν επιχειρήματα υπέρ και κατά της έκφρασης των παλιών χρεών σε «νέες δραχμές» αλλά η τελική διευθέτηση της διαφωνίας θα είναι στην αρμοδιότητα των ελληνικών δικαστηρίων. Αφού τα άλλα χρέη και τα τραπεζικά διαθέσιμα θα εκφραστούν επίσης σε νέες δραχμές, θα είναι δύσκολο να βρει κανείς επιχειρήματα για να μη γίνει το ίδιο με το δημόσιο χρέος. Αυτή η μετονομασία των χρεών θα είναι ένα κίνητρο για τις άλλες χώρες να μην ενθαρρύνουν μian άκαιρη και αδικαιολόγητη υποτίμηση της νέας δραχμής.

Η προσαρμογή του τραπεζικού συστήματος θα πάρει κάποιον χρόνο με πολλές περιπλοκές που δεν μπορούν να προβλεφθούν προκαταβολικά, αλλά τίποτα δεν θα είναι αξεπέραστο. Όπως ανέφερε ο πρώην πρόεδρος της Τσεχίας Βάκλαβ Κλάους, με βάση την εμπειρία του από τη διάλυση της Τσεχοσλοβακίας και τη νομισματική μετάβαση εκεί, η έξοδος από την Ευρωζώνη δεν θα παρουσιάσει ανυπέρβλητα τεχνικά προβλήματα.

Φυσικά, θα πρέπει να επιβληθούν κεφαλαιακοί έλεγχοι και να παρθούν άλλα μέτρα ώστε να καταμεριστεί ξένο συνάλλαγμα για την εισαγωγή ειδών πρώτης ανάγκης.

Οι τραπεζικές καταθέσεις θα προσαρμοστούν αυτόματα στο νέο νόμισμα όπως θα γίνει και με όλα τα εγχώρια χρέη. Αναπόφευκτα, οι καθαροί πιστωτές [net creditors] θα χάσουν λίγο και οι καθαροί οφειλέτες [net debtors] θα κερδίσουν βραχυπρόθεσμα αλλά ακόμη και οι καθαροί πιστωτές ίσως αποκομίσουν κέρδη μακροπρόθεσμα καθώς η οικονομία θα αναπτυχθεί ταχύτερα παρά αν παρέμενε η χώρα στην Ευρωζώνη.

Η μετάβαση θα είναι δύσκολη και οδυνηρή αλλά, αν γίνουν σωστοί χειρισμοί, η οδύνη θα είναι βραχυπρόθεσμη. Με το δικό τους νόμισμα η Τράπεζα της Ελλάδος και η κυβέρνηση θα μπορέσουν να χορηγήσουν την απόλυτα αναγκαία ρευστότητα σε μια εγχώρια αγορά που αυτή τη στιγμή πεθαίνει εξ αιτίας της σοβαρότατης έλλειψης πιστώσεων και ρευστότητας. Η αυξημένη ρευστότητα μαζί με τα ευεργετικά αποτελέσματα της υποτίμησης μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών, της μείωσης των εισαγωγών και της αύξησης των εξαγωγών θα ξαναζωντανέψουν την οικονομία και θα αυξήσουν την απασχόληση. Βέβαια, η κυβέρνηση θα πρέπει να διαπραγματευτεί μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στην αυξημένη ρευστότητα και τη συγκράτηση του πληθωρισμού σε λογικά επίπεδα.

Ενώ πολύ οικονομολόγοι που βρίσκονται εκτός της Ευρωζώνης, συμπεριλαμβανομένων προσωπικοτήτων όπως ο Πολ Κρούγκμαν και ο Μάρτιν Φέλντσταϊν, αναγνωρίζουν τα οφέλη ή ακόμη και την αναγκαιότητα εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη, οι περισσότεροι οικονομολόγοι εντός αυτής αποφεύγουν επιμελώς ακόμη και να αναφερθούν στο ζήτημα. Μερικές μελέτες τραπεζών παρουσιάζουν μάλλον ζοφερά σενάρια. Η UBS (2011), παραδείγματος χάρη, υποστηρίζει ότι το ελληνικό ΑΕΠ θα μειωθεί στο μισό αν βγει από την ευρωζώνη. Αφήνοντας κατά μέρος το γεγονός πως το ελληνικό ΑΕΠ θα μπορούσε να πάει στο μισό αυτού που ήταν το 2009 ακολουθώντας τον δρόμο που συνιστά η τρόικα, η υπόθεση που κάνει η μελέτη είναι πως οποιαδήποτε υποτίμηση της νέας δραχμής θα συνοδευτεί αμέσως από αυξημένους δασμούς εκ μέρους των χωρών της ΕΕ. Τέτοια απειλή αντεκδίκησης αναφέρεται και από άλλους.

Το ερώτημα είναι ποιος θα είχε συμφέρον να εφαρμόσει μια τέτοια αντεκδικητική τακτική, να τη συντονίσει σε όλη την ΕΕ και τι θα υποδήλωνε κάτι τέτοιο για το σημερινό διεθνές εμπορικό σύστημα; Για να εμπλακούν σε μια τέτοια διαδικασία αντεκδίκησης, θα έπρεπε να συμφωνήσουν όλες οι χώρες της ΕΕ, τη στιγμή που κάποιες από αυτές σκέπτονται σοβαρά να βγουν από την Ευρωζώνη οι ίδιες. Γιατί να θέλουν στην ουσία να αποκλείσουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο για τους εαυτούς τους; Επιπλέον, τέτοιοι αντεκδικητικοί δασμοί θα είχαν σοβαρές επιπλοκές όχι μόνο για το μέλλον της ΕΕ αλλά για το σημερινό παγκοσμιοποιημένο διεθνές σύστημα εμπορίου. Θα ήταν η αρχή του τέλους για τον κόσμο όπως τον ξέρουμε σήμερα και κάθε χώρα θα ήθελε να προστατεύσει τον εαυτό της και τον λαό της από το επερχόμενο τσουνάμι.

Αυτό στην πραγματικότητα θα μπορούσε να είναι ένα πρόσθετο επιχείρημα στο να έχει η Ελλάδα το δικό της νόμισμα, έτσι ώστε να διατηρήσει τη μέγιστη δυνατή ευελιξία στην οικονομική της πολιτική, σε έναν πολύ λιγότερο παγκοσμιοποιημένο και πιθανόν φτωχότερο κόσμο.

Τελικά, θα πρέπει να σημειωθεί πως η Ευρωζώνη μπορεί να διαλυθεί ανεξάρτητα από το τι θα κάνει η Ελλάδα. Οι πραγματικές εναλλακτικές λύσεις είναι είτε η πολιτική ενοποίηση ή η διάλυση. Οτιδήποτε ανάμεσο δεν θα είναι βιώσιμο, ούτε πολιτικά ούτε οικονομικά. Εφ' όσον η ενοποίηση δεν φαίνεται στον ορίζοντα, το ζήτημα είναι κατά κύριο λόγο πότε και πώς θα συμβεί η διάλυση.

Σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από το ποιος έχει την κυβέρνηση, είναι επιτακτική ανάγκη η Τράπεζα της Ελλάδος και το Υπουργείο Οικονομικών να έχουν ομάδες που να επεξεργάζονται ένα σενάριο εξόδου από την Ευρωζώνη, Αυτό θα μπορούσε πραγματικά να κάνει τη διαφορά ανάμεσα σε μια χαοτική και μια οργανωμένη έξοδο.

Τέλος, μια στάση πληρωμών και έξοδος από την Ευρωζώνη δεν θα έπρεπε να γίνει με ανοιχτή αντιπαράθεση απέναντι στη Γερμανία και τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Άπαξ και μια τέτοια κίνηση γίνει ξεκάθαρη ή αναπόφευκτη από τις περιστάσεις όπως πολύ πιθανά θα συμβεί, θα είναι προς το συμφέρον όλων των εμπλεκόμενων μερών οι εξελίξεις να είναι όσο πιο ομαλές γίνεται. Υπάρχουν πολλοί οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες στη Γερμανία που θα εύρισκαν μια τέτοια πιθανότητα ευπρόσδεκτη και αμοιβαία επωφελή για την Ελλάδα, τη Γερμανία και για το μέλλον μιας πιο συνεκτικής και βιώσιμης Ευρωζώνης. Επίσης, δεν θα υπήρχε λόγος να εγκαταλείψει η Ελλάδα την ΕΕ ή κάποια άλλα μέλη να απαιτήσουν την αποπομπή της. Τα σενάρια Αποκάλυψης που κυκλοφορούν κάποιοι είναι κάποιες φορές απλώς μέρος μιας διαπραγματευτικής τακτικής ορισμένων για να εμποδίσουν μία πλευρά να κάνει αυτό που δεν θέλει να κάνει, αλλά δεν έχουν απαραίτητα και πολλή σχέση με την πραγματικότητα.

Μύθος 7^{ος}: Στις διαπραγματεύσεις της με την τρόικα η ελληνική κυβέρνηση έχει πολύ μικρή διαπραγματευτική ισχύ.

«Αν χρωστάς στην τράπεζα εκατό χιλιάδες δολάρια, ανήκει στην τράπεζα. Αν χρωστάς στην τράπεζα εκατό εκατομμύρια δολάρια, η τράπεζα σου ανήκει.» (Αμερικάνικη παροιμία)

Η Ελλάδα χρωστάει αρκετά χρήματα σε ξένους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς ώστε κι αν ακόμη δεν της «ανήκουν», τουλάχιστον έχει αρκετή διαπραγματευτική ισχύ για να διαπραγματευτεί καλύτερους όρους στην πληρωμή των ομολόγων και να κάνει ηπιότερες τις απαιτήσεις λιτότητας της τρόικας. Βέβαια, οι γαλλικές και η γερμανικές τράπεζες όπως και η ΕΚΤ έχουν την υποστήριξη του γαλλικού και του γερμανικού κράτους. Αλλά, τότε, εκτός από τις τραπεζικές απώλειες έχει και την απειλή μιας «μολυσματικής» εξάπλωσης στα ομόλογα των άλλων κρατών καθώς και μιας αβεβαιότητας που θα προέκυπτε μετά από μια ελληνική στάση πληρωμών και θα αφορούσε όσους έχουν υποχρεώσεις σε συμβόλαια αντιστάθμισης πιστωτικού κινδύνου (Credit Default Swaps : CDS). Ο φόβος «μολυσματικής» εξάπλωσης μαζί με τα προβλήματα από CDS θα πάγωναν τις διατραπεζικές αγορές του Βορείου Ημισφαιρίου.

Πέρα από την απειλή που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει η Ελλάδα για στάση πληρωμών και έξοδο από την Ευρωζώνη, υπάρχουν άλλοι δύο σημαντικοί όροι που βελτιώνουν τη διαπραγματευτική θέση και καθιστούν μία απειλή αξιόπιστη. Πρώτον, πρέπει να έχεις την πίστη πως τα συμφέροντά σου διαφέρουν από του αντιπάλου σου, και ο αντίπαλός σου το ξέρει αυτό. Αν εσύ προσωπικά πιστεύεις ότι οι αντιπρόσωποι της τράπεζας θα σε «σώσουν» επειδή είναι καλόκαρδοι, ακόμη και να χρωστάς στην τράπεζα εκατό εκατομμύρια δολάρια, είναι κάτι παραπάνω από βέβαιο πως ποτέ δεν θα σου ανήκει. Πάλι εσύ θα ανήκεις στην τράπεζα. Δεύτερον, πρέπει να προετοιμάσεις τη δική σου πλευρά για την έσχατη απειλή που διαθέτεις, ώστε η άλλη πλευρά να έχει τον δικαιολογημένο φόβο ότι θα πραγματοποιήσεις την απειλή σου. Αν δεν φέρεις τον δικηγόρο σου κι όποιους άλλους ειδικούς όταν διαπραγματεύεσαι με την τράπεζα και δεν είσαι έτοιμος να σηματοδοτήσεις ότι είσαι αποφασισμένος για χρεοκοπία, πώς περιμένεις να σε πάρει η τράπεζα στα σοβαρά;

Όπως αναλύσαμε παραπάνω, η Ελλάδα θα μπορούσε να είχε κηρύξει στάση πληρωμών οποιαδήποτε στιγμή μέσα στα δύο τελευταία χρόνια και θα μπορούσε αυτό να το είχε χρησιμοποιήσει ως αξιόπιστη απειλή στις διαπραγματεύσεις της με την τρόικα. Αλλά η ελληνική κυβέρνηση προφανώς δεν εκπλήρωσε κανέναν από τους δύο σημαντικούς αναγκαίους όρους για πετυχημένη διαπραγμάτευση.

Πρώτον, υιοθέτησε το πλαίσιο και ίσως τους στόχους της τρόικας και ακόμη και της λαϊκίστικης Bild για τη χώρα και τους Έλληνες. Τα κυβερνητικά στελέχη εμφανίστηκαν να αγνοούν τη διαφορά ανάμεσα στους στόχους των τραπεζών, της τρόικας και του λαού που υποτίθεται εκπροσωπούσαν αυτά τα τελευταία δύο χρόνια. Ίσως να παρασύρθηκαν από τη ρητορική περί «ευρωπαϊκής αλληλεγγύης» και «είμαστε όλοι μαζί σ' αυτή την προσπάθεια». Τέτοιες διακηρύξεις μπορεί να είναι χρήσιμες αλλά δεν μπορεί να τις πάρει κανείς σοβαρά όταν προετοιμάζει τη διαπραγματευτική του θέση.

Χωρίς συνειδητοποίηση των διαφορετικών στόχων, δεν μπορούν να γίνουν βήματα για τη δημιουργία μιας ισχυρής ελληνικής διαπραγματευτικής θέσης. Αντί να δρα κανείς ανεξάρτητα, γίνεται *διανοητικός αιχμάλωτος* της άλλης πλευράς.

Χωρίς συνειδητοποίηση των δισταμένων στόχων, ο γραφειοκρατικός μηχανισμός δεν μπορούσε να κατευθυνθεί στην παραγωγή στοιχείων και επιχειρημάτων που θα διευκόλυναν τα ελληνικά συμφέροντα. Αν οι ειδικοί του ΔΝΤ ήθελαν να εφαρμόσουν την

τυποποιημένη συνταγή που χρησιμοποίησαν σε άλλες χώρες, η κυβέρνηση θα έπρεπε να είχε βρει επιχειρήματα για τη ζημιά που οι συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις θα προξενούσαν στην Ελλάδα. Παραδείγματα γι' αυτό θα αποτελούσαν η ζημιά που θα προκαλούσαν κάποιες αλλαγές στην αγορά εργασίας του ιδιωτικού τομέα και τα υποτιθέμενα 50 δισεκατομμύρια ευρώ που θα απέφεραν οι ιδιωτικοποιήσεις.

Στην προετοιμασία για την έσχατη απειλή της στάσης πληρωμών και της εξόδου από την Ευρωζώνη απαιτείται ο σχηματισμός μιας ομάδας ειδικών μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας και με απόλυτη μυστικότητα. Τέτοια προετοιμασία επιβάλλει να αναπτυχθούν διάφορα σενάρια, να «παιχτούν» και να δοκιμαστεί η ευρωστία των διαφορετικών προσεγγίσεων. Παραδείγματα των μυριάδων ζητημάτων που θα πρέπει να μελετηθούν συμπεριλαμβάνουν το πώς θα εφαρμοστούν αποτελεσματικοί κεφαλαιακοί έλεγχοι σε περίπτωση εξόδου από την Ευρωζώνη, το πώς θα γίνουν μετατροπές των τραπεζικών συστημάτων πληρωμών, το πώς θα χορηγηθεί ρευστότητα στην οικονομία.

Βέβαια, πρέπει να πιστεύεις και ο ίδιος πως είσαι διατεθειμένος να πραγματοποιήσεις την απειλή σου αν η άλλη πλευρά είναι διατεθειμένη να φθάσει στα άκρα και να δώσεις με τρόπο στην άλλη πλευρά να καταλάβει πως έχει προετοιμαστεί και είσαι διατεθειμένος να πας κι εσύ μέχρι το τέλος.

Δεν υπάρχουν στοιχεία ή άλλες έμμεσες ενδείξεις ότι τα μέλη της κυβέρνησης που κατείχαν τις πιο καίριες θέσεις είτε πιστεύανε στη διαπραγμάτευση ή είχαν κάνει τις απαραίτητες προετοιμασίες για να βελτιώσουν τη διαπραγματευτική τους θέση απέναντι στην τρόικα.

Δεν πρέπει λοιπόν να μας προκαλεί καμιά έκπληξη που ο τωρινός Υπουργός Οικονομικών προκάλεσε δυο φορές το γέλιο – τον Ιούνιο και τον Σεπτέμβριο – όταν προσπάθησε να «διαπραγματευτεί» με την τρόικα. Πώς μπορούσε να γίνει αλλιώς όταν αυτός και η κυβέρνησή του δεν ήταν πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν απειλές, πόσω μάλλον να πιστέψουν σ' αυτές;

Εκφράζονται απόψεις πως η κυβέρνηση χρειάζεται τεχνοκράτες που θα πάρουν το τιμόνι της χώρας και θα τη βγάλουν απ' αυτούς τους δύσκολους καιρούς. Ενώ οι ομάδες ειδικών που προαναφέρθηκαν χρειάζονται τεχνοκράτες, χρειάζονται επίσης να καθοδηγηθούν από εκείνους που πιστεύουν πως τα συμφέροντα των Ελλήνων δεν συμπίπτουν με εκείνα της τρόικας και είναι διατεθειμένοι να τα υπερασπιστούν.

Μερικοί επιφυλακτικοί παρατηρητές καθώς και κάποιοι υποστηρικτές της ατολμίας της κυβέρνησης θέτουν το ζήτημα των πιθανών απειλών στην εθνική ασφάλεια που ίσως προέλθουν από κάποιες ξένες κυβερνήσεις αν η ελληνική κυβέρνηση ήταν να ακολουθήσει μια σκληρή γραμμή στις διαπραγματεύσεις.

Ας επισημάνουμε πρώτα απ' όλα πως πολύ πρόσφατα χώρες όπως η Ισλανδία και η Ουγγαρία τήρησαν σκληρή στάση απέναντι στις επιθυμίες της Μεγάλης Βρετανίας και της Ολλανδίας (στην περίπτωση της Ισλανδίας) και ενάντια στο ΔΝΤ στην περίπτωση της Ουγγαρίας. Η Μεγάλη Βρετανία και η Αγγλία μάλιστα προχώρησαν σε ανοιχτές απειλές αν η Ισλανδία δεν πλήρωνε για τις ζημιές που υπέστησαν τράπεζες συγγενείς των ισλανδικών τραπεζών σ' αυτές τις δύο χώρες. Ο λαός της Ισλανδίας, λοιπόν, αντίθετα προς τις

συστάσεις της τρομοκρατημένης πολιτικής τους ηγεσίας, ψήφισαν να μην πτοηθούν από τις απειλές. Κι όμως. Τίποτα δεν συνέβη στην Ισλανδία. Ίσα-ίσα, προετοιμάζεται να ενταχθεί στην ΕΕ. Και ούτε στην Ουγγαρία συνέβη τίποτα κακό.

Οι απειλές στην εθνική ασφάλεια της Ελλάδας θα προέρχονταν προφανώς από την Τουρκία. Δεν είναι σαφές αν η Γερμανία ή κάποια άλλη χώρα θα είχε συμφέρον να δαπανήσει τεράστιους διπλωματικούς και άλλους πόρους να πείσει μια άλλη χώρα – την Τουρκία – να επιτεθεί στην Ελλάδα, αν η Ελλάδα ήταν να κηρύξει στάση πληρωμών και να βγει από την ευρωζώνη. Τι θα κέρδιζε από κάτι τέτοιο κατόπιν εορτής, δηλαδή αφού έχει ήδη συμβεί ένα ανεπιθύμητο γεγονός; Επιπλέον, η Τουρκία παραείναι απασχολημένη αυτόν τον καιρό και είναι εξαιρετικά ασαφές το πώς θα βελτίωνε τη δική της θέση επιτιθέμενη σε έναν υποτιθέμενο σύμμαχό της.

Συμπερασματικά σχόλια

Είτε εν γνώσει τους είτε αγνοώντας το, η ελληνική κυβέρνηση και ο ευρείας κυκλοφορίας Τύπος επαναλαμβάνουν τους περισσότερους από τους μύθους που διατυπώθηκαν και συζητήθηκαν παραπάνω. Τους χρησιμοποιούν για να δικαιολογήσουν την πολιτική που έχουν ακολουθήσει μέχρι τώρα και τα μέτρα που σκοπεύουν να ψηφίσουν και να εφαρμόσουν στο μέλλον.

Οι μύθοι διευκολύνουν επίσης την σχεδόν ολοκληρωτική απουσία διαλόγου για εναλλακτικές προτάσεις στο δρόμο της τρόικας. Οι βουλευτές που ψηφίζουν οτιδήποτε τους ζητάει η τρόικα χρησιμοποιούν ως φύλο συκής ένα συνδυασμό μύθων και απουσίας καλοεπεξεργασμένων εναλλακτικών προτάσεων.

Όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης στο κοινοβούλιο είναι επίσης κατά ένα μέρος υπεύθυνα για αυτή την κατάσταση. Διαμαρτύρονται και αντιτίθενται στις σημερινές πολιτικές αλλά σπάνια αμφισβητούν τους μύθους με συνεπή, οργανωμένο και διανοητικά έντιμο τρόπο. Επιπλέον, δεν έχουν παρουσιάσει πειστικές εναλλακτικές λύσεις που θα μπορούσαν να πείσουν βουλευτές του ΠΑΣΟΚ να αποσχιστούν ή να δημιουργήσουν τις συνθήκες για μια συμμαχική κυβέρνηση που θα ακολουθούσε ένα γνήσια διαφορετικό δρόμο.

Δεν είναι σαφές το γιατί οι παρανοήσεις για εξαιρετικά σημαντικές αποφάσεις πολιτικής μπορούν και διατηρούνται μέσα σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία με αρκετά ελεύθερο Τύπο. Δεν μπορώ να εξηγήσω πλήρως ικανοποιητικά αυτό το φαινόμενο εδώ, αλλά ορισμένες μικρές παρατηρήσεις ίσως βοηθήσουν σε μια αρχική κατανόηση του προβλήματος.

Από την έναρξη της κρίσης, οι Έλληνες κυβερνητικοί αξιωματούχοι και το μεγαλύτερο μέρος του Τύπου υιοθέτησε τις παρανοήσεις. Στη συνέχεια, ο καθένας που επιχειρηματολόγούσε εναντίον μιας συγκεκριμένης παρανόησης είχε συνήθως να αντιμετωπίσει μια σειρά ερωτήσεων οι οποίες βασιζόνταν σε άλλες παρανοήσεις, πράγμα που εξασθένιζε το αρχικό επιχείρημα. Για παράδειγμα, όταν κάποιος υποστηρίζει ότι η χρεοκοπία δεν θα ήταν κάτι κακό, αντιμετωπίζει μια σειρά ερωτήσεων για το πόσο αχάριστοι θα ήμασταν απέναντι στους Ευρωπαίους εταίρους μας οι οποίοι προσπαθούν να μας «σώσουν» για το πώς η

τρόικα έχει ένα καλό σχέδιο το οποίο θα απαλλάξει τη χώρα από τη διαφθορά και θα την οδηγήσει πάλι στην ευημερία: για το πώς η χρεοκοπία οδηγεί έξω από την ευρωζώνη, κάτι που είναι, ασφαλώς, ό, τι χειρότερο μπορεί να συμβεί: και ούτω καθεξής. Δηλαδή, οι μύθοι εναντίον των οποίων επιχειρηματολόγησα δουλεύουν συνεργικά, αλληλοτροφοδοτούμενοι, συμπληρώνοντας ο ένας τον άλλον. Όταν πιστεύει κάποιος τον ένα τείνει να πιστεύει και τους άλλους. Όταν, λοιπόν, η κυρίαρχη αφήγηση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης προωθεί τους περισσότερους από αυτούς τους μύθους, είναι δύσκολο για ένα πρόσωπο ή ακόμη και για μια οργάνωση να επιχειρηματολογήσει αποτελεσματικά εναντίον τους χωρίς να αναπτύξει τη δική του ολοκληρωμένη αφήγηση ή αντιπροτάσεις, κάτι που απαιτεί χρόνο.

Επιπλέον, ακόμη και όταν η κυβέρνηση βρίσκεται υπό ισχυρή πίεση στο εξωτερικό και στο εσωτερικό συνεχίζει να διατηρεί τον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού. Τότε είναι που έχει λόγους να ασκήσει αυτή την εξουσία με τρόπο που δεν θα ασκούσε υπό ομαλές συνθήκες. Μπορεί να επηρεάσει τους φύλακες των ευρείας κυκλοφορίας μέσω ενημέρωσης, και αυτοί με τη σειρά τους μπορούν να επηρεάσουν ποιος θα εμφανιστεί και με ποιον τρόπο θα εμφανιστεί στην τηλεόραση και στις μεγάλες εφημερίδες. Αυτοί που εμφανίζονται τελικά στα μέσα ενημέρωσης και που θα ήταν κανονικά επικριτικοί πρέπει να σκεφτούν περισσότερο από το κανονικό για το τι θα πουν και πώς θα το πουν, με τρόπο που δεν θα προσβάλει τον τηλεοπτικό οικοδεσπότη τους. Κάποιοι δημοσιογράφοι, ειδικοί και πανεπιστημιακοί μπορεί να αυτολογοκριθούν ή και να μην εκφράσουν γνώμη φοβούμενοι ότι θα γίνουν αμφιλεγόμενοι ή θα προσβάλλουν κάποιους συναδέλφους τους.

Υπάρχουν ενδείξεις, πάντως, πιθανόν κατά ένα μέρος ως αποτέλεσμα της λαϊκής πίεσης και του βάρους της πραγματικότητας, ότι έχει αρχίσει να χαλαρώνει η κυριαρχία των περισσότερων μύθων στα ευρείας κυκλοφορίας μέσα ενημέρωσης.

Αυτό δίνει τη δυνατότητα σε παραγκωνισμένους πολιτικούς ή σε αυτούς που βρίσκονται σε δυσμένεια ή εκτός Βουλής, σε πανεπιστημιακούς, και σε άλλους με επιρροή να σταματήσουν να συναινούν στην επανάληψη των μύθων και να μιλήσουν όταν έχουν μια γνήσια διαφορετική άποψη.

Ολοκληρώνω με ορισμένες βασικές συνέπειες για το μέλλον των επιχειρημάτων που αναπτύχθηκαν κατά των επτά μύθων:

- Η σημερινή πορεία του χρέους δεν είναι βιώσιμη και έτσι η χρεοκοπία είναι αναπόφευκτη. Θα αποτελούσε έκπληξη αν η προσωρινή συμφωνία της 26^{ης} Οκτωβρίου για το διαφημιζόμενο κούρεμα 50% φέρει σημαντική μείωση στο δημόσιο χρέος (βλέπε υποσημ. 2 για τους λόγους). Επιπλέον, όπως ακριβώς συνέβη με τη συμφωνία της 21^{ης} Ιουλίου, δεν είναι πιθανό ότι τελικά θα συμφωνήσει η μεγάλη πλειοψηφία των κατόχων ομολόγων. Είτε συμφωνήσουν είτε όχι, η επίπτωση στο ελληνικό δημόσιο χρέος και στη βιωσιμότητά του θα είναι μικρή. Συνεπώς, η χώρα θα χρειαστεί μια πολύ μεγαλύτερη μείωση στο χρέος και αυτό είναι απίθανο να γίνει «εθελοντικά» δεκτό από τους κατόχους ομολόγων.
- Η συνέχιση της παρούσας πορείας θα απαιτήσει αδιάκοπη λιτότητα στο ορατό μέλλον χωρίς τη δυνατότητα να φανεί κάποιο «φως στο βάθος του τούνελ». Όλες οι σημαντικές δημοσιονομικές αποφάσεις θα ληφθούν έξω από τη χώρα. Οι νέοι και οι προσοντούχοι που μπορούν να βρουν δουλειά στο εξωτερικό θα

μεταναστεύσουν, αφήνοντας πίσω έναν γερασμένο, λιγότερο παραγωγικό, με μεγαλύτερες ανάγκες, συρρικνούμενο πληθυσμό ο οποίος θα πρέπει να αντέξει ένα συντριπτικό βάρος από το χρέος

- Επομένως, η υποχρεωτική στάση πληρωμών με πρωτοβουλία της Ελλάδας είναι η πιο ρεαλιστική εναλλακτική λύση στις «εθελοντικές» αλλά αναποτελεσματικές χρεοκοπίες που κατά καιρούς συμφωνούνται σε συνόδους κορυφής της ευρωζώνης. Μια τέτοια στάση πληρωμών δεν θα είχε σχέση με τις πλασματικές εκατοστιαίες περικοπές οι οποίες μοιάζουν να είναι κυρίως πρωτοβουλίες Δημοσίων Σχέσεων από μια ηγεσία της ευρωζώνης που δεν έχει να προσφέρει τίποτα άλλο. Θα επιτρέψει την άμεση παύση πληρωμών τόκων και έτσι θα αποφύγει κάποιες περικοπές στον προϋπολογισμό και θα περιορίσει τη συνεχιζόμενη υποχώρηση του εισοδήματος. Θα μετατρέψει επίσης την Ελλάδα σε έναν δραστήριο, κεντρικό συμμετέχο στις διαπραγματεύσεις για το χρέος της, αντί να αποτελεί η χρεοκοπία ένα θέμα ιδιωτικής συζήτησης μεταξύ της Γερμανίδας Καγκελαρίου και του Γάλλου Προέδρου.
- Μια τέτοια στάση πληρωμών θα ήταν πολύ δύσκολο να στηριχθεί εντός της ευρωζώνης καθώς η Ελλάδα θα έπρεπε να εξαρτιέται από τη συνεχιζόμενη χρηματοδότηση από την ΕΚΤ για την υποστήριξη των ελληνικών τραπεζών και ασφαλιστικών ταμείων. Αυτό και άλλοι παράγοντες θα περιόριζαν πολύ τη διαπραγματευτική δύναμη της Ελλάδας να μειώσει το χρέος της, κι έτσι πιθανόν να αναιρούσαν τα οφέλη από την υποχρεωτική στάση πληρωμών. Αντίθετα, έχοντας το δικό της νόμισμα, η χώρα θα έχει τη δυνατότητα να στηρίξει καλύτερα τις τράπεζές της και τα ταμεία, καθώς και να έχει τα άλλα πλεονεκτήματα τα οποία συζητήσα.
- Η στάση πληρωμών με πρωτοβουλία της Ελλάδας και η έξοδος από την ευρωζώνη θα απαιτήσει γρήγορο και εκτενή προγραμματισμό για την αποτελεσματική εφαρμογή τους και επίσης πίστη εκ μέρους της κυβέρνησης ότι πρόκειται για τη σωστή πολιτική που πρέπει να ακολουθήσει η χώρα. Η παρούσα κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει τέτοια πολιτική, αφού είναι ξεκάθαρο ότι τα μέλη της δεν έχουν τέτοια πεποίθηση ή τέτοιο προσανατολισμό. Μια συμμαχική κυβέρνηση που διαθέτει πλατειά υποστήριξη και περιλαμβάνει πολιτικές προσωπικότητες από τη δεξιά έως την αριστερά, καθώς και προσωπικότητες ευρείας αποδοχής, θα ήταν η καταλληλότερη για να ξετυλίξει το νήμα μέσα στο δύσκολο μονοπάτι που βρίσκεται εμπρός. Μια τέτοια κυβέρνηση θα μπορούσε να κινητοποιήσει τον πληθυσμό ώστε να δεχτεί τις θυσίες που είναι απαραίτητες βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα, μια και θα ήταν σε θέση να προσφέρει μια εναλλακτική πορεία στην οποία η κυβέρνηση και ο λαός θα είχαν τουλάχιστον ένα λέγειν για το αποτέλεσμα. Ως δώρο, θα μπορούσε ακόμη και να επιφέρει τις θεμελιώδεις αλλαγές στη διακυβέρνηση τις οποίες όλοι σχεδόν ζητούν στην Ελλάδα, αλλά τις οποίες δεν μπορεί να προσφέρει το υπάρχον, καταρρέον πολιτικό σύστημα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ahamed, Liaquat (2009), *Lords of Finance: The Bankers Who Broke the World*, Penguin Press, New York.

Feldstein, Martin (2011) "Vaclav Klaus and the Euro," March, NBER.

<http://www.nber.org/feldstein/essaysinhonorofVaclavKlaus.pdf>

International Monetary Fund (IMF) (2011), *Greece: Third Review Under the Stand-By Arrangement*, Country Report No. 11/68, March.

Katsimi, Margarita and Moutos, Thomas (2010), "EMU and the Greek Crisis," *European Journal of Political Economy*, December, 26(4), 568-576.

Lewis, Michael (2011), "It's the Economy, Dummkopf!," *Vanity Fair*, September.

<http://www.vanityfair.com/business/features/2011/09/europe-201109>

OECD (2011), *Government at a Glance*, OECD Publishing.

http://www.oecd-ilibrary.org/governance/government-at-a-glance-2011_gov_glance-2011-en

O'Rourke, Kevin H. (2011), "A Tale of Two Trilemmas," Trinity College Dublin, March.

Research on Money and Finance (2010), "Eurozone_Crisis: Begar Thyself and ThyNeighbour," C.Lapavitsas, A. Kaltenbrunner, D. Lindo, J. Michell, J.P.Painceira, E. Pires, J. Powell, A. Stenfors, N. Teles, Occasional Report 1, March. www.researchonmoneyandfinance.org

Rodrik, Dani (2011), *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, W.W.Norton, New York.

Skaperdas, Stergios, "Policymaking in the Eurozone and the Core vs. Periphery Problem," *CESifo Forum*, 2/2011, 12-18 – downloadable in:

http://www.cesifogroup.de/portal/page/portal/ifoHome/bpubl/b2journal/30publforum/publforum?item_link=forumindex2-11.htm

UBS, (2011), "Euro_break-up – the consequences," UBS Investment Research, Global Economic Perspectives, September.